

UDK 821.163.4(497.16).09-93

Pregledni rad

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

sofija.kalezic@fcjk.me

CRNOGORSKA KNJIŽEVNOST ZA DJECU I OMLADINU ODLIKE I PREDSTAVNICI

U vremenu nakon Drugog svjetskog rata, koje je u književnoj istoriji označeno pod kumulativnim nazivom neorealizma, dolazi do ekspanzivnijeg razvoja književnosti za djecu i omladinu, nego što je to bio slučaj u minulim epohama.

Savremena crnogorska književnost naznačene epohe posvećene mladima i njihovim uzrasnim preokupacijama, nije se mogla razvijati nezavisno od korijena koje je nosila. Sa današnjeg aspekta svakako može biti zanimljivo koliko su ovi stvaraoci vješto uspijevali da u tkivo savremenog svijeta djetinjstva upliću niti tradicionalnog epskog etničkog duha, te osjećanje crnogorskog čovjeka i njegovog podneblja. Njihova proza govori u prilog onome što je tada bilo savremeno, ali se kroz takav spoljašnji plašt lako može prepoznati biće prošlosti. Takva vrsta literature djelovala je u pozitivnom smislu vlastitim pedagoškim efektom jer je mladom čovjeku pomagala da razumije puteve koji su drugi prelazili do njenih ideala, a koji su se, pored svih stradanja i patnji, morali nastavljati da bi i dalje bilo života. I pored toga što u Crnoj Gori nijesu postojali uslovi pogodni za razvoj književnosti za djecu, kakvi su i prije romantizma postojali u drugim područjima Balkana, već od pojave prvog romana ovakve vrste – *Sve-moćnog oka* Čeda Vukovića 1953. godine, preko ostvarenja **Dušana Kostića, Mihaila Ražnatovića, Mihaila Gazivode, Ante Staničića, Mirka Vujačića, Milenka Ratkovića, Dušana Đurišića, Dragana Radulovića** i ostalih autora, crnogorska književnost za djecu i omladinu uvedena je u tokove moderne južnoslovenske i evropske literature ovakve profilacije.

Ključne riječi: *tradicija, književnost, rat, Crna Gora, stvaralaštvo, djeca, omladina*

Djelo samo ne može da ostvari svoje potencijalne funkcije, već o njihovom ostvarivanju odlučuje odnos djelo – čitalac.

Manfred Nauman

Tradicija epske pjesme, a samim tim i kulture pripovijedanja u Crnoj Gori bila je veoma razvijena, pa je vrijeme nakon Drugog svjetskog rata iznjedrilo cio niz kvalitetnih autora za djecu (**Čedo Vuković**, **Dušan Kostić**, **Mihailo Ražnatović**, **Stevan Bulajić**, **Mihailo Gazivoda**, **Ante Staničić**, **Mirko Vujačić**, **Ivan Ceković**, **Milenko Ratković** i drugi), od kojih su se mnogi od njih primarno afirmisali kao pisci za odrasle, koji su se u kraćim ili dužim vremenskim intervalima, vraćali tzv. dječjem stvaralaštvu. Karakter ovih djela vrlo je raznovrstan, od *Tima 'Lavlje srce'* (1956) Čeda Vukovića i njemu srodnih ostvarenja modelovanih pretežno humorističkim manirom, sa motivom antropomorfizacije životinjskog svijeta, do pričalačke linije koju njeguje u Stevan Bulajić u romanu o divljim guskama *Krilati karavan* (1955), u kojoj se kroz dramu ptičje seobe i sticanja životne škole naziru prva „rasterećenja“ životinjskih junaka od ljudskih karakteristika.

„I dok je srpska književnost, kao i druge nacionalne literature kontaktnih naroda“, o osobenostima crnogorske dječje književnosti pisao je Milorad Nikčević, „imala svoju genealogiju, kontinuitet razvoja i afirmisane predstavnike književnosti za djecu još u periodu romantizma i svoju istaknutu dječju periodiku, dotle se u crnogorskoj književnosti takav književni žanr nije zadugo mogao javiti. Iako je bilo pokušaja da se stvori neki oblik književnosti za djecu, rezultati su na estetskom planu i sadržaju bili mršavi ili skoro zanemarljivi, što je razumljivo kad se u obzir uzmu specifičnosti razvoja crnogorske literature. Crnogorska književnost je nosila u svojoj sredini prvenstveno predznak tradicionalne književnosti epskoga sadržaja. Nije se, dakle, ni mogla roditi takva inspirativna klima koja bi podsticala stvaraoce epske sredine da progovore intimno, emotivno o svojim ljubavnim, lascivnim, satiričnim, a kamoli dječjim emocijama i osjećajima“ (Nikčević 2011: 153).

U tekstu *Naznake crnogorske poezije za djecu krajem XIX i početkom XX vijeka* Nikčević nabraja niz danas gotovo potpuno anonimnih autora, koji su se sa više ili manje uspjeha oprobali u domenu poetskog dječjeg stvaralaštva, od **Krsta R. Jovanovića** (1855–?), **Rista M. Popovića-Čupića** (1870–1922) do **Krsta V. Markovića** (1882–1902), **Nikole D. Vučetića** (1884–1918) i ostalih autora. Ovaj proučavalac jezika i književnosti ističe da su stvaraoci crnogorske literature dugo bili istinski čuvari epskih zbivanja, pa su se čak ustručavali da vlastite emocije, ljubavne porive i najsuptilnija osjećanja javno izliju u literarna djela. Moguće da je sklonost crnogorskog naroda ka priči i pričanju, poštovanju tradicije i epskog duha predaka, doprinijela da dominantan žanr u domenu stvaralaštva za djecu i omladinu postane roman, nerijetko u kritičkoj i teorijskoj literaturi nazvan kraljem literarnih vrsta, koji na najuspjeliji način sublimira lirske, epske i dramske elemente.

Od autora rođenih početkom XX vijeka koji su se na uspio način opro-

bali u domenu dječje poezije izdvaja se ime **Radovana Stevovića** (Kobilji Do, Cetinje, 1910 – Meljine, Herceg Novi, 1989), koji je svojom poetskom zbirkom *Pjesme za djecu* (Ruski Krstur, 1982) unio ne samo inovacije u strukturu dotadašnje rime, nego i savremen način tretiranja djeteta, njegovih interesovanja, potreba i mjesta u okviru porodičnog života. Stevovićeve *Pjesme za djecu* predstavljaju neobičnu tvorevinu, poetski prvijenac autora koji je ušao u osmu deceniju života. „Posle uspjehnog rada na epskoj poeziji, pisac se ‘pod bjelinom inja’ prihvatio dečje lire da, kao podmladena jesenja trava, okupi decu oko sebe i da im po kosi prospe zvučne akorde“, u pogovoru ovom djelu pisao je Milorad Radunović. „U ovoj knjizi istinski nežni deda peva svojim unucima. Iskrena i elementarna roditeljska ljubav prema deci struji u ovim pesmama kao topli fluid u predele dečjih snova i osećanja“ (Radunović 1982: 32).

Ako zanemarimo ponekad nedopjevano poetsko tkivo u nekoliko pjesama ove zbirke, bićemo nagrađeni toplom prirodom gorštaka koji pjeva potomstvu. Autor zaviruje u mnoge uglove dječjeg života i za svoje pjesme pronalazi žive i privlačne detalje. Prostrano je područje njegove misaonosti i osjećajnosti – od razigranih predmeta, do pravog kamiona ili autobusa, od sniježnih planina do vojvođanske ravnice. „Veseli i dinamični ritam, detalj u pokretu, živa slika – sve je to blisko Stevoviću – čiji stihovi često odišu naglašenom muzikalnošću (*Bački ovčar, Snješko, Opasna kuca*). Pored ovog, Radovan Stevović ume da okupi decu oko priče, oko svog doživljaja, da bi ih na svoj način zasmejao (*Lov na medvjeda*). Raznorodne životinje u *Pećini u ruju* mogao je da okupi zajednički stan ili samo autorov san... Zaista, Stevovićev duh u ovim pesmama deluje kao podmladena jesenja trava“, Radunović nastavlja vlastitu impresiju o Stevovićevoj poeziji za djecu (Radunović 1982: 33).

Životinje i biljke dominiraju u ovoj knjizi, ali u njoj ima i urbanog života koji često junake dovodi u smiješne situacije (*Baka i djed, Maleri u kući*). Od slike razigrane mladosti (*Berba*), do statičnog portretisanja dvorišta (*Djedovo dvorište*), pjesnik lako pronalazi poetske motive u detaljima iz svakodnevnog života. U Stevovićevim pjesmama ima duboke senzibilnosti kada su u pitanju oni koji se žrtvuju za druge (*Pozdrav majci*) i tihe roditeljske čežnje za djecom koja su daleko od njega, pa im po macama sa razglednica šalje pozdrav (*Razglednica*).

Pripovjedačka ostvarenja **Mihaila Gazivode** (Drušići, Rijeka Crnojevića, 1908 – Vršac, 1971) zauzimaju značajno mjesto u crnogorskoj literaturi za mlade. Njegove poznate knjige priča i pripovjedaka za djecu nose nazive: *Trojka* (1956), *Da vam povjerim* (1964), *Ogrebotine* (1970) i *Razgovor uz oganj* (1971). Roman za djecu *Lanac* ovaj stvaralac je publikovao u Sarajevu, 1965. godine. Cjelokupno njegovo stvaralaštvo oslanja se na dva važna elementa – na ljepotu pejzaža i svježinu zavičajnog podneblja i istovreme-

no škrtost prirode i nedostatak osnovnih uslova koji bi njenim stanovnicima omogućili pravo na podnošljiv i dostojanstven život. Gazivodine priče iz zbirke *Razgovor uz oganj* ispričane su u prvom licu jednine, što njegovoj prozi daje notu iskrenosti i neposrednosti. U svim ostvarenjima glavni junak je dječak Mirko Otašević, čiji umjetnički lik sadrži upečatljivu dimenziju autobiografskog, po čemu je ovaj pisac sličan Kostiću.

Mirkov životni krug čini porodica u kojoj se osjeća da je značajno okrnjena za njenog najvažnijeg člana – majku. On majku nije uspio ni da zapamti i ova velika praznina koju dječak nosi u sebi izrasta u lajtmotiv ove zbirke pripovijedaka. I pored toga što se o majci i uspomena vezanim za nju ne govori nikada na otvoren način, Mirko utoliko intenzivnije osjeća da njegovo djetinjstvo nije ni nalik djetinjstvima njegovih drugova koji rastu okruženi materinskom ljubavlju i brigom. Očeva majka, njegova baka, Mirkovu bol ublažava nekada sa više, a nekada sa manje uspjeha. U porodičnoj trojci koju čine dječak, otac i baka, ona je umjetnički ostvarena sa puno pozitivnih osobina, od strpljenja, tolerancije i sposobnosti opraštanja do požrtvovanosti, nesebičnosti i snage koja joj pomaže da se bori sa životnim nedaćama.

Gazivodin narativni stil krase dinamičnost kazivanja i pročišćenost izraza, a njegov rječnik je obogaćen raznovrsnim arhaizmima, starinskim, već zaboravljenim riječima – turcizmima, tuđicama i provincijalizmima. Svi ovi elementi čine da njegov način vođenja priče djeluje nenametljivo, prirodno i originalno. U romanu *Lanac* autor primjereno omladinskom uzrastu tretira društvenu, porodičnu i ljubavnu tematiku. Oslikavajući osjetljivo doba adolescencije, pisac je ponudio sliku prvih treptaja srca i duše, kroz emotivni odnos glavnog junaka Peka prema nekoliko djevojaka – Vesni, koja predstavlja predmet njegovih želja i maštanja, a potom Ljilji i Nadi, drugaricama koje gaje očigledne simpatije prema njemu.

Posebno treba istaći zanimljivo strukturiranje romana koje sprovodi Mihailo Gazivoda – poigravajući se vremenskim planovima pripovijedanja, on interpolira u osnovnu narativnu nit junakova sjećanja, koja su u vezi s konkretnim događajima. U tom smislu motivacija uvođenja raznih reminiscencija, gotovo uvijek je opravdana. Kada se na samom početku romana govori o Pekovom polasku i gimnaziju i o tome da u novoj školskoj sredini ima dosta njemu poznatih lica, spominje se i Vesna. Odmah nakon toga slijedi odlomak koji govori o njihovom upoznavanju, koji narator smješta u sadašnji trenutak. Završavajući datu priču, slijedi vraćanje na osnovnu nit – pripovjedač prelazi na nabranje novih drugova, što predstavlja okvir da se navede po neka upečatljiva epizoda iz prošlosti u vezi sa svakim od njih.

Razvijen motivacioni okvir ovog romana, sa kojim se konstantno prepliću zanimljiva organizacija vremena pripovijedanja, javlja se kao osnovni

kvalitet ove Gazivodine proze. Navedeni djelovi štiva djeluju kao da pripadaju istom narativnom kontekstu; riječ je o mnoštvu događaja među kojima se pripovijeda o periodu adolescencije, kroz koji duvaju vjetrovi dva sasvim suprotna svijeta – djetinjstva i odraslih. U osnovi ovog romana, o čemu govori i njegov naslov, jeste priča o odrastanju i potrebi pojedinca da bude prihvaćeni dio društvenog konteksta, još jedna karika u lancu ljudi koji se međusobno grupišu prijateljskim i generacijskim vezama.

Ante Staničić (Tivat, 1909 – Beograd, 1991) predstavnik je pustolovno-realistične proze za djecu i mlade. Takvu poetiku on razvija već od prvoga romana *Mali pirat* (1956), sve do posljednjega pod nazivom *Nemirna* (1991). Smatra se autorom koji je uspio da izgradi jedan od najkvalitetnijih obrazaca crnogorske literature za djecu i omladinu. Staničić je objavio i tri zbirke priča: *Binga* (1974), *Minuš* (1977) i *Đerdan priča za decu* (1979), koje zajedno sa njegovim romanima, od kojih je *Mali pirat* uvršten u nastavne programe obavezne lektire, čine korpus pustolovno-realističke proze namijenjene mladima. Pišćev zavičaj – primorje i more predstavlja osnovni prostor na kojem se realizuje radnja većeg segmenta njegovih ostvarenja. U Staničićevom djelu umjetnički su dočarani Budva, Tivat, Bokokotorski zaliv, a veći dio asocijacija vezan je za pišćevo djetinjstvo, putovanja i plovidbe. Zbivanja u njegovim ostvarenjima su veoma dinamična, a doživljaji junaka neobični, dok je fabula po pravilu istorijski zasnovana i ispričana uvjerljivim realističkim modelom.

Živo vođenim dijalozima, uz dokumentanost i motive pronađenog zapisa, autor na literarno ubjedljiv način stvara elemente romanesknog svijeta. U umjetničkoj predstavi djela fabulativna zanimljivost ima važnu ulogu, otkrivajući izuzetnost junaka putem cijelog spektra pozitivnih i negativnih emocija, opise prirode i ostale strukturne elemente, koji su nosioci sadržajne interesantnosti i sugestivnosti. Avanturističkim prosedeom ili sudbinskim čekanjem, autor zaustavlja akciju, što potencira stvaranje različitih moralnih i etičkih stavova likova. Stoga je Staničić nazivan romanesknim hroničarem Boke Kotorske, koji u svojim ostvarenjima oživljava jedan minuli svijet i njegove kulturne obrasce.

Djeca u ostvarenjima Anta Staničića locirana su po pravilu u primorski ambijent, u čijim okvirima osjećaju čari stvarne sreće. Ovaj autor je osjetio elementarnu snagu prirode, a iz prirode je upio zvuke i pokrete, tajanstva iskonske ljepote i mnoge specifične oblike života. Priroda je u njegovim djelima nepredvidljiva i ponekad surova, u njoj je mnogo uvala, vrtača i visova. On, kao i djeca u njegovim pripovijetkama i romanima, voli tu i takvu prirodu bez obzira što su uslovi za egzistenciju teški, opori i često sputavajući. Međutim, u njegovom djelu ne osjeća se okovanost i skučenost, ono zrači ljubavlju, nadom i toplinom i vjerom u moć prijateljstva i solidarnosti.

Zajedno sa Gazivodom i Staničićem, **Dušan Kostić** (Peć, 1917 – Meljine, Herceg Novi, 1997) jedan je od najizrazitijih crnogorskih autora literature namijenjene djeci i omladini. Neposredno nakon rođenja u Peći, on iste godine ostaje bez oca i prelazi s majkom u Crnu Goru, te najupečatljiviji dio djetinjstva provodi na obalama Plavskog jezera i rijeke Lima, između planina Prokletija i Visitora. Za dječju je čitalačku publiku napisao poemu *Gradić Jelengaj* (1954) i romane *Gluva pećina* (1956), *Sutjeska* (1958), *Modro blago* (1963) i *Gora Koštanova* (1967). U crnogorskoj književnosti za djecu Dušan Kostić se javlja na samom početku njenog konstituisanja, te se eksponira svega tri godine nakon pojave romana *Svemoćno oko* Čeda Vukovića, 1953. godine, koji se smatra prelomnicom u domenu dječjeg stvaralaštva na navedenom prostoru.

Svojom *Gluvom pećinom* (1956) on promoviše žanr dječjeg ratnog romana, u crnogorsku literaturu za najmlađe unoseći obilježja sovjetske književnosti, koja je poslijeratnih godina vršila intenzivan uticaj na domaću kulturnu scenu u gotovo svim njenim domenima. U *Gluvoj pećini* autor opisuje dizanje ustanka u Crnoj Gori i pogibiju grupe komunista. I pored toga što je predmetno vezan za početak Drugog svjetskog rata, ovaj historijski događaj prisutan je samo kao narativna podloga, a glavni sukob u djelu izveden je na dva osnovna plana: partizani-četnici i domaće stanovništvo-okupator. U pripovjednom nukleusu tretiran je fenomen dvoumljenja i previranja stanovništva, koje od ove dvije strane ne zna kojoj treba da se prikloni. Kao idejnu okosnicu svog romanesknog prvijenca, autor je koristio čitav spektar različitih etičkih dilema.

Svejedno da li je riječ o radnji, stanju ili raspoloženju, ritam prikazivanja i umjetničke slike koje se smjenjuju, nizovi motiva, njihove veze i uzajamnosti u ovom djelu brze su i dinamične. Izraz i rečenički sklop pojednostavljen je, što je uslovljeno potrebom stvaraoca da literarne predstave budu komunikativne s uzrastom kojem je djelo namijenjeno. Duh naivizma, koji je prisutan u romanu, predstavlja početni impuls u Kostićevom stvaralaštvu. Budući da djeca preuzimaju glavne uloge u romanu, ovo ostvarenje je prožeto njihovim inventivnim i nesmirenim duhom. Historijski događaj odigravanja bitke na Sutjesci prikazan je u pozadini, a primarno umjetničko mjesto zauzelo je spisateljevo oslikavanje unutrašnjih sukoba i njegovo psihološko poniranje u svijest likova. Formiranje pripovjednog sižea na motivima Narodnooslobodilačke borbe i revolucije predstavljalo je osnovni literarni kreativni model nakon Drugog svjetskog rata u domenu romana za djecu i omladinu. Kostić u ovom ostvarenju pravi važan zaokret jer je jedan od prvih autora koji mališane ne prikazuje kao svemoguće junake, već kao individue nemoćne da se ratnoj stihiji odupru, ali koje opstaju zahvaljujući iskonskom nagonu samoodržanja.

„Kad se opšti juriš na ratnu temu stišao i uglavnom poražena armija dječjih romansijera okrenula u drugom smjeru, jedan broj pisaca, pretežno onih koji su se već oglasili u periodu između dva rata, vratio se, ne bez nostalgичnog naboja. Istina, on je bio među piscima koji su možda imali najmanje razloga za to“, o daljem razvoju ratnog dječjeg romana i vrijednosnom aspektu Kostićevih djela pisao je Novo Vuković. „Njegova dva ratna romana, *Gluva pećina* i *Sutjeska*, spadaju u red djela koja pred čitaocem ubjedljivo demonstriraju tragičnu poziciju djeteta u ratu; *Sutjeska* je čak vrlo dobar i ne-standardan romaneskni tekst, u kom se uspjelo ukrštaju, razdvajaju i stapaju različiti tokovi radnje i u kom se fokus, neočekivano ali suptilno, pomjera sa opšte drame – drame bitke u kojoj se hiljade ljudi bori na život i smrt – na ličnu, psihološki bojenu dramu jednog djeteta, pred kojim se ruši njegov idilični svijet“ (Vuković 2001: 134).

Izbjegavanje do tada obilato korišćene tzv. crno-bijele tehnike upadljivo je i u narednom autorovom romanu namijenjenom djeci – *Modro blago* (1967). I pored toga što je u središtu naracije već mnogo puta korišćen motiv zakopanog blaga, može se reći da se ovo ostvarenje sa izrazito akcionom podlogom da svrstati u kategoriju dječjeg romana sa poslijeratnom tematikom. U njemu je očigledna autorska tendencija za osavremenjivanjem i inovisanjem stvaralačkog postupka, dok je kompletan pristup tekstu uključivao dozu imaginativnosti i radoznalosti svojstvenoj dječjoj vizuri stvarnosti, koja je u prva dva romana djelimično izostala. Osim neprikrivene autobiografičnosti, ovo ostvarenje sadrži živ princip fabulativne angažovanosti, u najvećoj mjeri oličen u etičnosti junaka, model pripovijedanja blizak jednostavnosti narodnog kazivanja, svježinu zavičajnog jezika, izrazitu vaspitnu komponentu i druge.

Junaci u romanu *Modro blago* formirani su na osnovama kontrapunkta, kako psihičkih, tako i fizičkih obilježja. Svijet djece izražen je kroz suprotnost svijetu odraslih, sa tim što je u njemu nešto naglašenija lirska dimenzija međusobnih simpatija i prvih ljubavi nego u spominjanim ostvarenjima. Osim što su junaci pažljivo izvajani sa svim čistim odlikama koje djeca u realnosti posjeduju (ljubav prema igri, pripadnost kolektivu, poštovanje prijateljstva, sposobnost praštanja, iskrenost u odnosima, neiskvarenost i čednost), oni se javljaju kao sublimacija izrazite etičnosti, ispoljene u raznovrsnim situacijama, odnosno pripovjednim kontekstima. Insistiranje na ovakvom portretisanju junaka ispoljavao je i sam autor: „Osim forsiranja zanimljivosti fabule i istinitosti događaja, opšte atmosfere i opisa ambijenta, etičnost je okosnica sva četiri romana“, Kostić je ispoljavao stanovišta vlastite eksplicitne poetike. „Želja mi je bila da nju neosjetno ugradim u dušu mladog čitaoca – nije to gola didaktika“ (Milović 1990: 97).

Fabula posljednjeg Kostićevog djela namijenjenog djeci – *Gora Koštanova* (1983) odvija se u mirnom i zabačenom bezimenom gradiću uoči Drugog svjetskog rata. Simbol koštana, kako se u lokalnom govoru naziva kesten, oslikava divljinu i čistotu prirodnih ljepota. Glavni akteri radnje su dječak Vuk sa malom porodicom koju čine majka i ujak Miljan, kao i Vukovi drugovi – Esad, Šočko, Laban, Draško, Draškova sestra Jelka i drugi. U romanu se takođe eksponiraju i uspješno ostvareni epizodni likovi, kao što su, na primjer, stari ribar Omer Čoča, hodža Aljuš, učitelj Rakuš ili Draškov otac – načelnik Lazar. Pojedine od osnovnih dimenzija romana, prezentirane već u uvodnom njegovom dijelu, jesu socijalne i egzistencijalne. Vuk živi u oskudnom vremenu, u veoma siromašnoj porodici, ozbiljno uskraćen za jednog od njenih najvažnijih članova – oca. Iako se u romanu o Vukovom ocu na neposredan način ne govori gotovo nimalo, nije teško primijetiti da u samoj atmosferi djela, naročito na njegovim početnim stranicama, dominira osjećanje praznine i uskraćenosti.

Angažovani odnos ovoga pisca oličen je u njegovoj potrebi da na mladog čitaoca vaspitno djeluje, ukazujući na društvene deformitete njegovog i našeg vremena. Pritom Kostićeva proza sadrži anticipativan smjer, budući da nijedno državno uređenje nije izolovano od devijantnosti kakve predstavljaju vjerska i nacionalna polarizovanost. Kostić nas usmjerava ka čovjekoljublju, toleranciji i širini, značaju lijepe riječi i prijateljstva, neophodnosti uzajamne podrške i razumijevanja. Misao da je čovjek u svakom momentu odgovoran prema svojoj porodici, zajednici u kojoj se razvija i vremenu koje dolazi predstavlja jednu od značajih idejnih okosnica njegovih djela navedene profilacije.

Dok u poemi razvija legendu o nastanku čudesnog planinskog jezera u središtu bujne vegetacije, Dušan Kostić u romanima za djecu postiže zavidan nivo pripovijedanja. Njegova djela su moderna u smislu psiholoških poniranja u složene svjetove dječje imaginativnosti i osjećajnosti, ali i po unutrašnjim kompozicionim i strukturnim načelima. Osnovno raspoloženje u njegovoj poeziji za mlade je patriotsko – pjesnik se sjeća sumornih ratnih dana i izražava vjeru u slobodu. Kostić se svojim romanima navedene kategorije pokazao kao vanredan poznavalac zavičajnih predjela i ljudi; likovi djece u njegovim ostvarenjima izrazito su etično profilisani, ali ne i lišeni karakteristika koje odlikuju dječji način percipiranja svijeta.

Mirko Vujačić (Grahovo, Nikšić, 1919 – Beograd, 1998) stvorio je obimno djelo za djecu i omladinu, na čelu sa romanom *Morski jastreb* (1960), koji je dugo vremena takođe predstavljao obaveznu lektiru osnovnoškolskih programa. *Morski jastreb* je priča o dječaku Zdravku i partizanu Vučaku, kao i njihovim podvizima u borbi sa italijanskim okupatorom. Pojedini prizori romana realizovani su uzbudljivo i sa dosta romantičarskog pretjerivanja. Vu-

jačić je literarno najubjedljiviji kada po realističnom modelativnom obrascu slika psihološke i mentalne svjetove mladih ljudi, njihove želje, ambicije, prve zaljubljenosti, izvodeći ih na književnu pozornicu sa svim vrlinama i nedoumicama, strahovima i nesigurnostima. Odvažnim, jakim i plemenito struktuiranim junacima, ovaj stvaralac je obogatio misaone i imaginativne prostore najmlađe čitateljske populacije, često obrađujući motive herojstva i humanosti u surovim ratnim okolnostima.

Od ostalih Vujačićevih romana vrijedi spomenuti romane iz njegove početne i središnje stvaralačke faze – *Tužni cirkuzanti* (1960), *Kad zvezde postanu igračke* (1969) i *Djed Štukina družina* (1973). „Sve su to akcioni romani, sa mnogo dinamične radnje, sa puno dramatičnih akcenata, ali ni u jednom posebno, ni u svima skupa, Vujačić nije postigao onu romaneskno-literarnu ubjedljivost i prirodni razvoj radnje kao u romanu *Tužni cirkuzanti*“, konstatovao je Dragoljub Jeknić. „Vujačić je nastojao da djetinjstvo prikaže u različitim situacijama u danima rata i okupacije, da pokaže što više relacija koje su razorno i tragično djelovale na svijet djetinjstva, ali i da pruži uvid u u takođe raznovrsne otpore svijeta djetinjstva razornim i tragičnim silama i okolnostima (Jeknić 1971: 89).

Jedan od najizrazitijih crnogorskih autora u domenu romana za djecu, **Čedo Vuković** (Đulići, Andrijević, 1920 – Podgorica, 2014), početke svog literarnog angažmana u domenu stvaralaštva za djecu označio je poetskom formom, publikujući poemu *Vitorog* (1948), sa temom iz Narodnooslobodilačke borbe. Korpusu navedenog temata, koji je obilato koristio u svom obimnom pripovjednom djelu, Vuković se u okviru literature posvećenoj dječjem i omladinskom uzrastu, više nije vraćao. Romanima *Svemoćno oko* (1953), *Tim 'Lavlje srce'* (1956), *Letilica profesora Bistrouma* (1961) i *Halo nebo* (1963), autor se okrenuo žanrovima naučno-fantastičnog i pustolovnog, kao i romana u kojima su glavni junaci životinje. Glavni junak u sva četiri njegova romana je dječak Željko, koji predstavlja primjer djeteta iz realnog svijeta, sa interesovanjima tipičnim za njegov uzrast. U literarnoj kritici sa pravom je uočavano da je preko ovako koncipiranog junaka autor nastojao da modeluje tip dječaka kojeg će nadograđivati iz jednog u drugo ostvarenje. Željkov umjetnički lik ujedno predstavlja metaforu djetinjstva, odnosno njegovih najvažnijih svojstava – dinamičnosti, poetičnosti, radoznalosti i plemenitosti, te je ovakvim modelativnim postupkom pisac nastojao izgraditi bitnu strukturnu sponu među svojim ostvarenjima.

„Željko je kao književni lik“, o ovom je literarnom junaku pisao Jovan Ljuštanović u tekstu „Romani za decu Čeda Vukovića“, „podređen osobenoj fluktuaciji između stvarnog i irealnog. Ta fluktuacija je književni ekvivalent jedne opšte psihičke osobine dece na određenom uzrastu, literarni odgovor na

dečju sklonost sanjarenju, na njihovo priželjkivanje čudesnih moći, na čežnju za avanturom. Može se slobodno reći, da je, u skladu sa tim i potreba za čudesnim imanentna psihizmu i kulturnoj sferi deteta. Dobar deo književnih dela za decu, pogotovu proznih, počiva upravo na sugestivnom stvaranju iluzije da se irealni dečji snovi i želje mogu lako i brzo ostvarivati. Romani Čeda Vukovića pripadaju upravo toj grani proze za decu. Otuda, Željko i nije lik u klasičnom smislu te reči, nije na realistički način zaokružena psihologija, on je osoben psihološki kroki deteta uopšte“ (Ljuštanović 1998: 42).

Vrijednosti naučne fantastike uslovljene su piščevom vještinom uspostavljanja odnosa između racionalnog i iracionalnog, kao i brojnim drugim stvaralačkim elementima: inventivnošću motiva, pitoresknošću pejzaža, čvrstom i zanimljivom fabulom, magijom naracije. Ovi romani predstavljaju neobičan spoj međusobno polarizovanih imaginativnih svjetova, pa se mogu tretirati i kao neka vrsta modernih bajki, u okviru kojih su oštro suprotstavljeni fenomeni dobra i zla. Sklonost ka nauci i njenim otkrićima Vukovića su uvrstili u korpus malobrojnih predstavnika savremene crnogorske naučno-fantastične proze namijenjene djeci. Budući izrazito „obojeno“ idejom da cjelokupno čovjekovo bivstvovanje treba da bude podređeno misiji dobra, djelo ovog književnika sadrži snažan humanistički angažman. Njegova fantastika nije izvan sfere realnosti, već je hipotetično-realistička, a romaneskna imaginativnost nadograđena je motivima klasičnih bajki.

U pogledu literarnog kvaliteta posebno se izdvaja ostvarenje *Tim 'Lavlje srce'*, koji sadrži originalno koncipiranu fabulu o dva fenomena koja intenzivno okupiraju svijet mladih – ljubav prema fudbalu i ljubav prema životinjama. Antropomorfizujući životinjske junake, Vuković im pridaje ljudska svojstva, pa u portretisanju likova ovaj roman sadrži karakteristike basne. U fudbalskom timu sastavljenom od životinja – karakteri, strasti i reagovanja junaka su atipični i nepredvidljivi, pa životinje, i pored toga što zadržavaju pojedine osobine svojih vrsta, preuzimaju „ulogu“ čovjeka, što ovaj roman nadograđuje originalnom strukturom, sa kombinacijom motiva koji nijesu ustaljeni. Diskretno ismijavajući fudbal kao svojevrstu mušku opsesiju, autor umeće brojne duhovite prizore i pasaže, što ovo ostvarenje čini humorističnim i svježim.

O upotrebi jezika kako u ovom, tako i ostalim ostvarenjima za djecu, bez neke specifične lingvostilističke analize koja bi govorila o njegovoj asocijativnosti i svježini, dovoljno govore nazivi samih aktera radnje: Željko je onaj koji želi, lav je Grivaš, ukrotitelj zvijeri – Munja, spiker – Brzorječko, noj – Trčko, dok su igrači u timu Startović, Šupljorukić, Brzodriblović, Makazić, Promašić, Faulović, Ofsajdović ili Kiksalo. I u drugim Vukovićevim ostvarenjima, kao u romanu *Svemoćno oko*, izrazito je prisutna simboličnost i vrcavost imena: sjeverna zemlja je Snježanija, grad – Ledenbreg, zemlja

sunca i pijeska – Ekvatorija, profesor se zove Bistrour, njegova tvrđava – Mašinograd, pilot – Brzopletko, a zmaj – Nestižime.

Preostala tri Vukovićeva ostvarenja mogu se svrstati u kategoriju dječjeg naučno-fantastičnog romana, u okviru koje ovaj žanr pravi prve prodore u oblasti crnogorske književnosti za djecu i omladinu. Njihova fabulativna okosnica vezuje se za neobične tehničke izume, što omogućava upliv fantastičnog u naizgled realističnu podlogu zbivanja. Obilje sadržaja tipičnog za naučno-fantastičnu prozu vješto je kombinovano sa folklornim motivima, pa Vukovićevi romani navedene profilacije ne sadrže vizionarske ambicije tipične za ovaj žanr, već više posjeduju karakteristike kakve dječje fantazmagorične igre. Na takav način Čedo Vuković inoviše domaću dječju prozu uvođenjem razuđene predmetne i imaginativne rijeke, koja teče u pravcu modernizacije dotadašnjih oblikovnih postupaka.

Mihailo Ražnatović (Dujeva, Rijeka Crnojevića, 1922 – Beograd, 1992) još od vlastitih literarnih početaka njeguje ljubav prema ranim godinama mladosti. Njegov odnos prema zavičaju u najvećoj mjeri izražen je u zbirkama pripovjedaka *Majka* (1954) i *Vrati me u dom moj, orle* (1961). U drugim narativnim ostvarenjima, prisutan je ne samo opis djetinjstva i ljubavi prema zavičaju, nego i tema rata i mučnog življenja u njemu. Voja Marjanović je pisao da je „stil i jezik u Ražnatovićevoj prozi čine čast ovom piscu. Ražnatovićev jezik je lokalni, ali ne i provincijalan, a njegova misao i emotivna fraza natopljena lakoćom izraza daje štivu boju i zvuk muzike“ (Marjanović 1973: 16). Motivi sunca, izvora, bosonogog djetinjstva, ali i oni socijalne i psihološke profilacije dominantni su u naraciji ovog autora. Kroz čvrstu vezu sa tradicionalnim duhovnim zaleđem ovaj pisac gradi osnovna fabulativno-motivska čvorišta svojih pripovjedaka. U narativna ostvarenja neorealističkog prosedea namijenjena dječjem uzrastu i interesovanjima, koja su kvalitetno napisana, a nedovoljno proučena, može se svrstati roman Voja Terića *Abar*.

U romanu *Abar* **Voja Terića** (Polja, Mojkovac, 1924), publikovanom 1957. godine, prepliću se elementi pustolovnog romana, ispunjenog kako realističkim, tako i modernističkim sadržajem. Roman odlikuju naglašena vještina fabuliranja, kao i specifična organizacija prostora i vremena. U fabulativnom središtu djela nalazi se arhetipski motiv potrage za blagom, „Sižejni obrasci o inicijaciji i zakopanom blagu u *Abaru*“, o narativnom postupku u ovom ostvarenju pisao je Jovan Ljuštanović, „međusobno su palimpsestirani, lanac prepreka istovremeno igra simboličku funkciju unutar jedne i unutar druge priče. Potraga za blagom znači istovremeno i inicijaciju Filipa Popa, što je sasvim prihvatljivo i unutar arhetipskog resursa iz kojega Voja Terić crpi glavne sižejne linije svog romana“ (Ljuštanović 2004: 59).

Roman *Abar* obiluje mnoštvom raznovrsnih elemenata koji ga čine složenijim u odnosu na tipično ostvarenje predviđeno za dječju čitalačku publiku. Glavni junak u velikoj mjeri odstupa od koncepta svemoćnog junaka, s obzirom na to da mu nijesu nepoznati strahovi, sumnje i nesigurnosti. Terićev *Abar* za razliku od nad-junaka iz avanturističkih proza Anta Staničića, koji je godinu dana ranije publikovao *Mali pirat*, u velikoj mjeri je umjetnički oslikan kao prototip čovjeka iz stvarnosnog konteksta. U okviru domaće literarne tradicije, Afrika je rijetko predstavljala mjesto u kojem bi bila locirana radnja romana. U predmetno-fabulativnoj osnovi djela leži lov na blago, što se može razumjeti kao uobičajeni motiv pustolovnih romana, ali autor narativnu strukturu svog teksta prožima detaljima kakve čine borba alžirskog naroda za slobodu i djelovanje Legije stranaca kao surovog instrumenta održanja vlasti, što ovu tvorevinu čini neobičnijom i bližom društveno-političkim aktuelnostima pišćevog vremena.

U epilogu romana glavni junak umire, što takođe čini odstupanje od klasično modelovanog hepienda kakav po pravilu sriječemo u slučaju avanturističko-pustolovnog ostvarenja. Mlade čitaoce privlači egzotični afrički ambijent, u okviru kojeg se spominju Sahara, Alžir, Biskra i drugi lokaliteti. Imena junaka, kao što su Abar, Marsel, Trafik ili Ivon, takođe doprinose uvjerljivosti i privlačnosti ovog djela.

Za više od dvije decenije rada na djelima za djecu i omladinu **Stevan Bulajić** (Vilusi, Nikšić, 1926 – Sarajevo, 1997) je napisao pet romana i dvije knjige pripovjedaka – *Izviđači Vidrinog jezera* – 1953, *Moj djed lovac* – 1954, *Krilati karavan* – 1955, *Njih šezdeset* – 1956, *Zemlja bez batina* – 1958, *Nebeski mornar* – 1960. i *Šalalajko* – 1974, koji spadaju u sami vrh crnogorskog stvaralaštva za najmlađe. Svako Bulajićevo djelo nastalo je u punom doživljaju svijeta djetinjstva, pa otuda posjeduje kompleksnu umjetničku cjelovitost. „Svaki od njih je jedna oaza događanja, jedan predio života“, o Bulajićevom stvaralaštvu za djecu i omladinu pisao je Dragoljub Jeknić, „svojim nenaslanjanjem, nenaslanjanjem jednog na drugi u bilo kom smislu sem u onom umjetničkom, stvaralačkom, oni svjedoče o šarolikosti i raznobojnosti svijeta u kome živimo, promjene koje slijedimo, stvaralačka izvorišta koja se u pjesniku javljaju... Šalalajka njegovo sunce ne napušta, on ide za njim, on će pod toplim suncem života izrasti, formirati se u kompletno biće ljudskosti, uprkos svim nedaćama na koje nailazi i na koje će nailaziti u ovom svijetu punom ljepote, ali i tragičnih protivurječnosti“ (Jeknić 1971: 67).

Sva Bulajićeva ostvarenja na neki način su umjetnički modelovana i saopštena kroz evokaciju prošlosti. U prvom ostvarenju *Izviđači Vidrinog jezera* pisac traga za suštinom dječjeg bića. Najviše dara, po književnokritičkom sudu, on je ispoljio u ostvarenju *Krilati karavan*, u kojem je simbolički into-

niranim prizorima u kojem je opisao let divljih gusaka, pripovijedao o ljepoti drugovanja, smislu žrtve i ljudskoj dobroti. U romanu *Njih šezdeset*, pisac je tretirao problem ostavljene djece, lišene roditeljske ljubavi, dok se u djelu *Zemlja bez batina* vratio opisu težnje mladih da žive na slobodi, sukobljavajući se sa institucijama koje brinu o njihovom vaspitanju. *Nebeski mornar* je priča o mladim jedriličarima i njihovim snovima o plavim prostranstvima. Roman *Šalajko* istražuje identitet odbačene individue, neprilagodljive djece koji se ne mire sa postojećim poretom stvari. Nakon niza knjiga koje je posvetio životu savremene djece, Bulajić se vratio ratnoj tematici romanom *Dom na divljoj travi*. U opisu prirode njegov stil je originalan i maštovit, što na umjetnički uspio način demonstrira u pripovijeci *Divljan i vuk*.

Zanesenost čarima i ljepotom svijeta, pjesnik Žarko Đurović (Bogomilovići, Danilovgrad, 1928) umjetnički je na uspio način izrazio u svojim zbirkama poezije za djecu, među kojima se po kvalitetu i čistoti književnog izraza mogu izdvojiti *Dječak i mjesečeve ruke* (1970) i *Cvrčak na klarinetu* (1993). Osobina koja povezuje njegovu poeziju za odrasle i djecu je hermetičnost te naglašena asocijativnost i simboličnost. Đurovićeve lirske minijature po pravilu ne dobijaju konačni oblik dovršenosti, već ostaju u naznakama. U njima nema konačnih prizora i dovršenih slika, one se umjetnički realizuju kroz treptaj, nagovještaj, emociju. Većinu njegovih poetskih struktura moguće je doživjeti sinkretički, preko više čula, jer ih čitalac prima kroz specifičnu muzikalnost, dočaranu bojom i oživljenu ritmom. U ovom pjesmama sve je nedokučivo, one predstavljaju utisak, viziju i impresiju, nadograđenu dubokom i sadržajnom porukom.

Đurović nije tipičan dječji pjesnik jer su njegova ostvarenja lišena uobičajnih poetskih „rekvizita“ kakve predstavljaju lakoća, površnost, oslanjanje na nonsens i igru. Stoga njegove pjesme u najvećoj mjeri čine svojevrsan vid misaone fantazije, obogaćene duhovnom radoznalošću za otkrivanje pojava i fenomena iz neposrednog okruženja. Njegove pjesničke slike protkane su realijama i irealijama, dok se vizije stvarnosti i fantazije međusobno dopunjuju. Prožete prefinjenim smislom za humor i naglašenom refleksivnošću, pjesme Žarka Đurovića odlikuju se zavičajnim motivima, i pored toga što zavičaj nije konkretizovan pjesničkim slikama na način koji bi djetetu ponudio prepoznavanje lokaliteta. Njegov pristup predmetima je antropomorfan: u pjesmi sve na živ i dinamičan način komunicira jedno s drugim, dok djeca svim predmetima udahnjuju jedan novi život i smisao postojanja. Stoga se može reći da je Đurovićev univerzalni motiv djeteta, ono što je njemu blisko i što mu obogaćuje život.

Ivan Ceković (Golubovci, Podgorica, 1930) jedan od najvažnijih predstavnika crnogorske poezije za mlade, zastupljen je u antologijama, zbornicima i školskoj lektiri. Bavio se novinarstvom i književnošću; bio je urednik

Radio Titograda, Duge, Rada i Beogradske nedelje. Dobitnik je nagrade *Mladog pokolenja* (1964) za dječju književnost, nagrade Neven (1967), Trinaestojulske nagrade (1981) i drugih priznanja. Objavio je zbirke poezije: *Oko što ne umire ćutke* (1956), *Ratu umjesto psovke* (1958), *Kakav je to način* (1961), *Ravnaj se po boru* (1964), *Kad bi mjesec bio balon* (1964), *Šetači laganije* (1967), *Hod i ruža* (1970), *Pozna zora* (1972), *Nek izvoli kako ko voli* (1973), *Otići dalje* (1976), *Zašto postoji sve* (1976), *Putovati svijetom makar trotinom* (1976), *Ko se sa kim grli* (priče za djecu, 1990), *Zvezdani vrt* (1965), *Sunce u tvojim očima* (1979). Od ostalih Cekovićevih djela vrijedi spomenuti *Poznanstva sa dečjim piscima* (1970) i *Čitao sam da čitate* (1979), kao i izbor iz Cekovićeve poezije koji je priredio Milo Kralj pod nazivom *Sunce u tvojim očima* (1989).

„U knjizi *Sunce u tvojim očima*“, pisao je Kralj o ovom ostvarenju, „su pjesme i bajke u kojima su ispreplijetani jan i java, ljubav i vedrina, čarolija prirode i neizvjesnost igre, a sve je prepuno srca. Ceković najčešće piše o prirodi i ljubavi, o dječacima i djevojčicama i njihovom radoznom duhu pred čarolijama i tajnama svijeta koji ih okružuje i onoga što se tek naslućuje. Priroda je zlatni okvir u kojemu se dešavaju san i java svakog dječaka i djevojčice, ona je aktivni saučesnik njihove svakodnevne igre i razmišljanja u samoći. Priroda se u ovim pjesmama i bajkama pojavljuje u sto lica; čas je to sunce, čas oblak, morska pjena, gradski bulevar, buba, čas veliki slikar – mraz na prozorskim oknima. Viđena i obogaćena dječjom maštom, ona tu maštu obogaćuje novim slikama i razmišljanjima. Ceković nikada ne opisuje prirodu kao nešto izdvojeno od ljudi, već je uvijek oblikuje po njihovom liku i snu“ (Kralj 1989: 9). Sve Cekovićeve pjesme i bajke predstavljaju svojevrsne himne ljubavi prema roditeljima i domovini, kao i svemu što mlade okružuje. Sa tim svijetom on istinski živi, zapisujući njegove zgode i nezgode, javne i tajne snove.

Vojislav Vulcanović (Zagorak, Danilovgrad, 1931) objavio je zbirke poezije za djecu: *Gde da smestimo sunce* (1972), *U polju dom* (1982), *Ne dam tati ja u lovce* (1987) i *Sunce Trešnjeva* (1991). Njegovu poeziju odlikuje predmetno-motivska zaokruženost, što produkuje time da je sa jednakim interesovanjem mogu čitati djeca i odrasli. Pjevajući o prirodi, ovaj poeta zapravo pjeva o čovjeku i njegovoj vezi sa prirodom. Kod njega je izraz zasnovan na emociji koja čini pokretačku snagu pjesme. Fenomen veze sa tradicijom, on je na uspio način izrazio u zbirci poezije *Sunce Trešnjeva*, u kojoj pjeva o bilju, zorama, pticama i kamenitim predjelima. U Vulcanovićevoj poeziji za djecu, život se ne uči porukom, nego primjerima; on se djetetu ne obraća sa visine i distance, već ga tretira kao prijatelja po svemu jednakom sebi. Za njega je dijete budući čovjek i dostojan sagovornik, koji plijeni intelektom i imaginativnošću.

„Vulanović ne daje djetetu igračku u ruke“, o karakteristikama Vulanovićeve poezije pisao je Žarko Đurović. „To ne znači da ga treba lišiti te potrebe. Ali, on je u prirodi našao sve što je potrebno dječjem oku i duši. U zamjenu za igračku dao mu je sunce, koje će svakog jutra svratiti na kamene prozore Trešnjeva. I ne samo Trešnjeva, nego svih prozora na kojima se pojavljuju dječje glave. Iz pjesnikovog oka svijet zavičaja prenijet je u san djeteta. I dijete je imalo što upiti i što darovati“ (Đurović 2009: 90). U Vulanovićevoj poeziji svjetlucaju vatre mašte, igre i radovanja; ona je nježna i puna čežnje ka nedosegnutim realnim i imaginarnim predjelima djetinjstva. Osnovna vrijednost njegovih pjesama počiva u njihovoj nepretencioznosti i jednostavnosti, koje čine da one na lak i neposredan način mogu zadobiti simpatije i naklonost najmlađe čitateljske i slušalačke publike.

Pisac zastupljen u osnovnoškolskim programima predviđenim za poučavanje školske i domaće lektire u Crnoj Gori je **Milenko Ratković** (Bar, 1931), čija je drama *Pisak lokomotive* (1969) nagrađena na konkursu televizije Zagreb. Važan dio Ratkovićevog literarnog angažmana čine romani za djecu i omladinu, od početnih *Školjka iz zavičaja* (1970) i *Blago bijelog brda* (1974), do onih iz završne stvaralačke faze – *Tajna stare tvrđave* (1988) i *Pubertetska čežnja* (1999). Njegov stvaralački luk u domenu dječje priče i pripovijetke takođe je obiman, još od prve zbirke *Dioba Šunjine družine* (1951). Ratkovićeva proza zrači toplinom i iskrenošću doživljaja; njega interesuje svijet djetinjstva u cjelosti, umjetnički uobličen kako na prostorima konkretnih doživljaja, tako i u beskrajnim svjetovima dječje imaginativnosti.

Dragoljub Jeknić je u tekstu „Pregled crnogorske književnosti za djecu“, publikovanom u časopisu *Stvaranje* 1971. godine, napisao da je u pitanju autor čija proza ne posjeduje neke specifične uglove posmatranja svijeta djetinjstva: „Zahvaljujući toj osobini da se svijet djetinjstva posmatra kontinuirano i sa svakog mjesta, kod njega imamo bogat spektar situacija djeteta. Njegovu priču ispunjavaće jednom usamljen dječak, dječak samac u igri ili na putu, drugi put priča će biti posvećena samo dvojici dječaka, onda dječaci u većoj ili manjoj grupi, u šumi ili na polju, pored rijeke ili na planini, kraj kuće ili u razredu, u školskom ili tuđem dvorištu, u porodici ili sa životinjama, u lovu ili jednostavnom traganju za ljekovitim biljima i plodovima, sa sebi ravnima, vršnjacima ili starijim i odraslim ljudima, u stvaralačkoj igri ili igri rata“ (Jeknić 1971: 132). Ipak, najznačajnije Ratkovićevo pripovjedno ostvarenje svakako predstavlja *Pisak lokomotive*, u kojem je na dubok i stvaralački sugestivan način uspio da izrazi ljepotu razumijevanja drugog čovjeka i važnost empatije. Ako se tematsko-motivska područja Ratkovićevog djela pažljivije rasloje, shvatićemo da je ratna i poslijeratna stvarnost njihov lajt-motiv.

„Kao pisac koji se vaspitavao na poetici angažovanog realizma“, ističe Tihomir Petrović, „on u romanima *Školjka iz zavičaja* (1970), *Dvoboj u gradu dječaka* (1976), *Ratne igre* (1980) i drugde, slika otpor dečaka okupaciji i moralne dileme koje donosi rat, pri čemu, onde gde se na tok radnje reflektuje sam ratni eho i sudbina junaka, jače zadržava pažnju čitaoca... U trenutku plodonosne usredsređenosti on sastavlja pripovetke, romaneskne celine i lirski impregnirane pasaže individualnog pečata i snažnih poetskih slika: nudi čitaocu tekstove određene arome, boje i zvuka – iznad proseka klasične tehnike izražavanja modernog senzibiliteta. Kratka priča je dominantan žanr u kojem autor pokazuje veći uspeh. Proza *Srna* (1963), *Vragolani* (1966), *Uzbuna u šumi* (1970), u okviru kraće priče *Dvorac iz bajke*, *Legenda o jarčevoj pećini*, *U medveđoj koži*, koji se približavaju antologijskim vrednostima, prikazuje ga kao stvaraoca vrednog boljih umetnika (Petrović 2008: 56). I pored toga što ga privlači težnja za pedagogijom, ona je u Ratkovićevom djelu sprovedena na posredan i infuzan način, bez grubog didaktiziranja, te nadograđena idejom plemenitosti i finim stvaralačkim osjećajem za mjeru.

Dušan Đurišić (Gradinje, Dmitrovgrad, 1932) nekadašnji direktor podgoričke biblioteke „Radosav Ljumović“ i glavni i odgovorni urednik književnog lista za djecu *Osmijeh*, jedan je od najpoznatijih crnogorskih stvaralaca za mlade. Najpoznatija Đurišićeva ostvarenja su poetske zbirke *Veliki kapetan* (1964), *Zelena Zeta* (1970), *Vrti se vrtuljak* (1971), *Bez pardona* (1972), *Baroni di Makaroni i knez de Majonez* (1974), *Radoznala staza* (1982), *Morska lula* (1983), *Morska ogrlica* (1987), *Vjetrovita kuća* (1993), *Čiribu-Čiriba* (1996), *Svijete zdravo* (1997), *Laku noć, maleni* (1998), *Sjena i sjaj* (1999), zbirka priča za djecu *Zlatna Anja i patuljci* (2000) i roman *Duga iz djetinjstva* (2008). Đurišić je jedan od najpoznatijih crnogorskih antologičara poezije za djecu i odrasle, pa su poznati njegovi izbori – *San u pidžami* (antologija uspavanki – 1986), *Sunce na jugu* (jermenska poezija za djecu – 1988), *U istoj kući* (antologija poljske poezije za djecu – 1990), *Kolo prijatelja* (izbor svjetske poezije za djecu – 1990), *Mongolska poezija za djecu* (1990), *Šta pjeva vjetar* (njemačka poezija za djecu – 1990) i *Uvijek ljepota* (antologija kratkih priča crnogorskih pisaca za djecu – 1993).

Uglavnom nema osnovnoškolske čitanke nižih razreda u kojima Đurišićeve pjesme nijesu zavrijedile svoje pravo mjesto i punu pažnju kako kod djece, tako i kod vaspitača. Njegova poezija zastupljena je u više zbornika i antologija, te prevedena na ruski, mađarski, češki, bugarski, makedonski i brojne druge evropske jezike. Očigledan dokaz metodološki postepenog i pažljivo građenog razvojnog puta ovog poete predstavlja njegova čitalačka publika, a to su prije svega djeca. Malo ima najmlađih, naročito sa crnogorskih prostora, da naizust ne znaju velik broj Đurišićevih pjesama, što ne treba da

čudi imajući u vidu melodičnu pitkost i lakoću kojom njegova pjesma ulazi u sluh, što je jedna jedna od nepokolebljivih potvrda uspjelosti i prihvaćenosti jednog pjesnika. Đurišićeve pjesme nastavljaju da žive sopstveni umjetnički vijek u pamćenju i dušama čitalaca, probijajući se od djetinjstva do zrelih faza njihovog života, pretačući se u narednu generaciju. U njegovoj poeziji upadljivo je precizno ulaženje u psihologiju djeteta, kao i suptilno pronalaženje i razvijanje literarnog interesovanja kod djece. Pjesničke slike su svježije, čime se njihov doživljaj ostvaruje spontano i neposredno, poređenja su inventivna, pronađena maštovito i originalno. Pjesme za djecu Dušana Đurišića predstavljaju nježnu poeziju lirski opisanih pejzaža i životnog optimizma punog bajkovitosti u cjelokupnoj svojoj idiličnosti. Većina njegovih pjesama se odlikuje naglašenom ritmikom i rimovnom lakoćom, u kojoj pjesnik ne zapada u opasnost da gradi rimu radi rime, već njegovo stihotvorstvo uvijek sadrži neko inventivno rješenje, koje čitaocima iznenadi neočekivanošću i ljupkošću.

Konkretno potkrepljenje ove teze predstavlja pjesma *Ljubičice u vazi*, iz zbirke *Zelena Zeta* (1970), u kojoj je teško uočiti granicu između dječje poezije i poezije za odrasle. Pjesma sadrži neskriven podtekst koji asocijativno izaziva starijeg čitaoca poput Cesarićeve *Vočke poslije kiše*, a sa druge strane nailazimo na pažljivo sintetizovana čula, primarna za psihi djeteta – čulo mirisa i opažaja: „Sa stola, iz vaze, ko bi / povratio ih životu? / Prosuše miris po sobi- / posljednju svoju dobrotu“ (Đurišić 1970: 12). Pjesma je ljupka minijatura, pejzažna lirika data je sa blagom refleksivnom notom i izvjesnom dozom meditativnosti. Glavni junaci Đurišićevih pjesama su godišnja doba, mjene u prirodi; njegovu poeziju preplavljaju pulsirajući ritmovi života, dok je elementarni seoski ambijent opjevan u panteističkom zanosu. Zato možemo reći da je Đurišić pjesnik svjetlosti i poleta; njegova poezija je puna zvukova, slike su životvorne i ubjedljive, pa se mogu lako zamisliti i doživjeti. Epilog je u skladu sa osnovnom intonacijom pjesme te pruža iskričavost vrhunca, predstavljajući pravi poetski vatromet.

Romanom *Duga iz djetinjstva*, Đurišić se motivski nadovezuje na fenomenologiju u raznovrsnim varijetetima izloženu i obrađenu u svojoj poeziji. „U zrelih stvaralačkim godinama“, u pogovoru ovom romanu pod nazivom *Romansijersko umijeće Dušana Đurišića* pisao je Žarko Đurović, „Đurišić je riješio da se ogleda u danas veoma popularnom književnom žanru, simbolično naslovljenom *Duga iz djetinjstva*. U pogledu tematike i motiva Đurišićev roman, veoma zanimljiv i privlačan za čitaocima, potvrđuje naše uvjerenje da je autor stvaralački zaokupljen svijetom djetinjstva, koji predstavlja neiscrpni izvor njegove umjetničke kreacije. Djetinjstvo je ostavilo toliko dubok trag, da književnik Đurišić od njega ne može pobjeći i kada bi htio. Radnja romana zahvata vrijeme Đurišićeva djetinjstva i prostor „rajskih predjela“ Gradinja i

Caribroda, Ćurioca i Danilovgrada, mjesta koja će opsesivno, presudno i trajno djelovati na njegovo posmatranje, promatranje života i događaja, literarno formiranje i stvaralaštvo“ (Đurović 2008: 109).

U ovom autobiografskom ostvarenju autentični piščevi doživljaji čine okosnicu literarne kreacije, dok intimni ton njegovog narativnog stila kod čitaoca izaziva širok emotivni spektar. Roman se sastoji iz tri narativne cjeline pod nazivima „Stazama zatavljeni“, „Dok Nišava teče“ i „Daleke zvijezde nad ravnicom“, kroz koje autor izražava antiratno raspoloženje, realističkim scenama prikazujući prizore iz društvenog i porodičnog života. Zahvaljujući literarnom umijeću iskusnog književnika i pitkosti njegovog pripovjednog stila, pisac je zbirku ličnih ispovijesti vješto uklopio u romanesknu cjelinu, narativnom šetnjom kroz beskraja prostranstva djetinjstva.

Bosiljka Pušić (Ćuprija, 1936) je u Jagodini završila gimnaziju, a u Beogradu na Filozofskom fakultetu odsjek za jugoslovensku i svjetsku književnost. Udajom se vezuje za Boku Kotorsku (Kumbor i Herceg Novi). Radila je u hercegnovskoj srednjoj školi kao profesor srpskohrvatskog jezika. Odlaskom u penziju počinje da slika (imala je petnaest samostalnih i tridesetak grupnih izložbi). Od 1970. godine, kada je publikovala prvu knjigu pjesama *Krila iste ptice*, objavila je preko trideset knjiga, ogledajući se u različitim književnim vrstama, a gotovo svaki njen roman nominovan je za neku od prestižnih nagrada. Njene knjige za djecu nose nazive: *Hercegnovske čarolije* (2000), *Koga boli uvo kako ja rastem* (2000), *Ružičasti delfin* (2001), *Žabljada* (2003), *Doživljaji magarčića Magića* (2004), *Kobajagična putovanja* (2006), *Plavojko* (2000), *Ko te šiša* (2010), *Kralj koji je pojeo i sebe* (2012) i *Bašta od papira* (2014).

Slikovnica *Hercegnovske čarolije*, objavljena u izdanju *Osmeha* iz Podgorice 2000. godine, prvo je djelo Bosiljke Pušić, nakon čega slijedi zbirka poezije publikovana iste godine pod nazivom *Koga boli uvo kako ja rastem*. „Zbirka pjesama *Koga boli uvo kako ja rastem* Bosiljke Pušić“, o ovom ostvarenju kritički sud je izrekla Anđa Backović, „je izazovna i interesantna upravo zbog takvog razumijevanja djetinjstva i mladosti. Riječ je o potrebi djeteta da ga razumiju i, na taj način, da razumiju poseban jezik kojim ono govori o sebi, svojim osjećanjima, očekivanjima, željama, dilemama. Da li je taj jezik za njegovu okolinu razumljiv? Sigurno ne sasvim, ponekad i potpuno. Zar nam i poruka *Koga boli uvo kako ja rastem* ne govori o tome da se ne razumijemo, da uvo (i oko) odraslog ne prima takve signale, kao da dolaze iz nekog nepoznatog svijeta. Ta dva jezika postaju dva svijeta, ponekad veoma udaljene psihološke vrijednosti, a što su dalje više izazivaju osjećanje nezadovoljstva, ljutnje, samoće, odbacivanja“ (Backović 2009: 118).

U zbirci priča *Ružičasti delfin* autorka umjetnički realizuje niz zanimljivih priča sa realističnim, bajkovitim i poučnim sadržajem, kao što su *Paštir koji je postao kralj*, *Zlobne sestre* i *Divlja ruža*. Knjiga je naslovljena po istoimenoj priči, u kojoj je glavni junak Def. Osnovna stilogena sredstva su personifikacija i simbolizacija, što na posebno uspio umjetnički način dolazi do izražaja pričama *Krilata žabica* i *Crveni konj*. Osnovna ideja njene poeme u stihovima *Žabilijada* je da se ne treba plašiti i mrzjeti nepoznate susjede, već da ih treba upoznati i uživati u razlikama.

Djelo *Doživljaji magarčića Magića* su sačinjeni od dvadeset i tri motivski povezane priče, tako da istovremeno djeluje i kao *mini roman* mozaičkog karaktera. U narativnom fokusu je simpatično ispriповijedana priča o magarčiću koji iz prirode bježi u grad, u kojem kroz različite avanture komunicira sa djecom. Naročito su uvjerljivo opisani prizori koji se odigravaju u cirkusu, u kojima je poput Kolodijevog Pinokija pouka data na nenametljiv i efektan način. Iako je namijenjen djeci najmlađeg uzrasta, ovaj roman se bavi ozbiljnim temama savremenog života i odrastanja u svijetu koji je fizički i mentalno zagađen. Ljupka i suptilna priča o magarencetu koje se otiskuje u svijet, tragajući za svojim snom, otvara niz važnih pitanja samog odrastanja, koje se više ne dešava u idiličnom kontekstu, već u surovom realitetu prljavih rijeka, deponija, medijske propagande i licemerja raznih kvazi-humanih organizacija. Kako odrasti, sačuvati san i spasiti svijet djetinjstva, neke su od tema koje ova knjiga otvara. Spisateljica se obraća djeci i odraslima, nudeći im priču o putovanju koje se završava duboko u svakom od nas, sa porukom da sačuvamo u sebi svijet djetinjstva iz kojega cijelog života možemo crpiti energiju, kako bi sebi život učinili vrijednim i smislenim. Ono što prevazilazi okvir ustaljenih problemskih područja u crnogorskoj književnosti za djecu je to što je Pušićeva u ovom ostvarenju obradila ekološku temu, odnos prema manjinama (Romima) i hendikepiranoj djeci.

Roman *Kobajagičina putovanja* oslikava zamišljena putovanja naratorke, koja pripovijeda o doživljajima iz egzotičnih kontinenata i zemalja, od Afrike i Indije do Mongolije i Australije, dok se prološki i epiloški segmenti djela odvijaju u Herceg Novom. Knjiga je istovremeno poučna jer djeca mogu mnogo da saznaju o kulturi, običajima i geografskim odlikama opisanih krajeva. Osim motiva putovanja, u ovom ostvarenju dominantan je motiv ljubavi prema unučadima i potrebe da se njihova saznanja izgrađuju kroz igru.

Posljednja ostvarenja Bosiljke Pušić *Plavojko*, *Ko te šiša* i *Kralj koji je pojeo sebe* takođe u visokoj mjeri oslikavaju spisateljičin suštinski osjećaj za izazove djetinjstva i mladosti, ispoljen putem svježeg i neposrednog jezika, približenog djetinjoj svijesti i načinu komunikacije. U zbirci poezije *Ko te šiša* kroz stihove je deci otkrila teret „magarećih godina“ i sve ljepote sazrijevanja

i odrastanja, dok je u *Kobajagičnim putovanjima* pričama premrežila cijelu planetu imaginarnim putovanjem. Cjelokupno autorkino djelo emanira veliku ljubav i poštovanje prema djetetu, kao i stvaralačku potrebu da se istakne njegov smisao za kreativnost i poštuje djetinji individualitet.

Knjiga bajki *Kralj koji je pojeo i sebe* zbirka je savremenih i univerzalnih bajki u kojima ona ne nudi mladim čitaocima utopijsku viziju svijeta. Njeni junaci su najčešće mladi u običnim životnim situacijama kojima se objašnjava postojanje određene pojave, ali i analiziraju emocije i ljudski odnosi, dok je dimenzija vremena uglavnom relativizovana. U ovim bajkama se pojavljuju i personifikovani likovi – oživotvoreni oblak, vjetar, zvijezda, rosa, ali ipak čovjek, koji se čeliči kroz iskušavanje različitih tegoba, u centru je bajkovnog univerzuma Bosiljke Pušić. U ovoj zbirci mogu se zapaziti dvije osnovne vrste bajki: prve – nalik na tradicionalne, na čiju se strukturu i građenje sižeja autorka oslanja (*Dobar i zao vetar, Glog i Drena, Kralj koji je pojeo i sebe, Kraljevo uvo, Pastir koji je postao kralj*) i druge – u kojima se opisuju savremeni problemi mladih (*Satenske cipelice, Šareni autobus, Tajna stare stolice, Zlatno srce, Prosjakov dar*), riješeni uz dejstvo fantastike.

Važna predmetna područja njene nove pjesničke zbirke za djecu *Bašta od papira* predstavljaju radost življenja i učenje života putem sazrijevanja. Posmatrana sa strukturno-kompozicionog stanovišta, zbirka se sastoji iz tri cjeline: „Mravinjak u parku“, „Razne zgode i nezgode“ i „Šenuli s pameti skrenuli“. U pjesničkom segmentu nazvanom „Mravinjak u parku“, autorka je opisala podzemni i nadzemni mikrokosmos ovih insekata, stavljajući akcenat na njihovu egzistencijalnu organizaciju i život u okruženju. „Ima tu i ljubavne priče sa hepiendom, opisa svadbe i svatova, sa naglašenom ekološkom notom i svešću o okolini i pripadanju zajednici“, konstatovala je Žana Ognjenović. „Lakoćom pesničkoga kazivanja i bogatstvom imaginacije pesnikinja stvara jednostavan i čaroban svet, primamljiv i deci i odraslima. I kad piše o insektima i drugim životinjama, Bosiljka Pušić nam šalje poruku o ljudima i ljudskim naravima, o opštem dobru. U poglavlju ‘Razne zgode i nezgode’ Bosiljka Pušić širi poetsku tematiku, mada su opet životinje i njihove (ne)zgode u centru pažnje (zašto se slonica ne o-sloni, rođenje pačića, jagnjeta, mačića, morskih kornjača), tu su i pesme o ugroženom životu pojedinih vrsta (biserna školjka, galeb), pa i samog mora. Najveći broj pesama ovog poglavlja su posvećeni mladim školarcima, njihovim svakodnevnim brigama i preokupacijama, učenju i prvim simpatijama. Mnoge od ovih pesama su priče u stihovima“ (Ognjenović 2014: 16).

Posljednje poglavlje ove knjige nosi šarmantan naziv – „Šenuli s pameti skrenuli“. Na granici anegdotskog i humornog ove pjesme nam pružaju pogled na život iz jednog iščašenog ugla, s obzirom na to da se pjesnikinja

pita šta se dešava kada testera, kašika, stolnjak, ovca, tramvaj, šerpa, mačak ili tegla džema skrenu i sa pameti šenu. Pušićeva je pjesnikinja koja od malog pravi veliko, svakodnevne životne pojave i fenomene izdižući na viši poetski nivo, pokazujući čitaocima da ne postoji malo ili manje važno, već je sve što nas okružuje jednako zanimljivo i vrijedno divljenja i ushićenja.

Najnovije njeno ostvarenje, drama za dječji i omladinski uzrast – *Mladi Njegoš*, napisana u koautorstvu sa Marijom Čolpom, već se igra u beogradskim osnovnim školama i gimnazijama. Bosiljka Pušić je uspjela da značajna pitanja svojih knjiga za djecu i odrasle *uvije* u formu inteligentnog humora, iza kojeg se kriju značajna egzistencijalna pitanja. Ona je pisac Boke Kotorske, i kao niko do sada opisala je Boku, njene ljude i znamenite događaje u poeziji i prozi za djecu, kao i pjesmama, pričama i romanima za odrasle.

Slobodan Vukanović (Podgorica, 1944) je objavio i osam knjiga za djecu: *Tako hoćemo* (pjesme i priče), *Bal lutaka* (drama), *Alisa i Arkadije* (drama), *Milena od Kotora* (tri drame), *Devet ajkula u Montenegrogradu* (priče, poezija, igrokazi), *Škozorište* (antologija dramskih tekstova za djecu), *Leptirija voli nebo* (dvije drame i šest minijatura) i roman *Ana i sedam robota*. Drame su mu izvođene u pozorištu i na radiju. Zastupljen je u preko 30 antologija, panorama i izbora. Njegova poezija zastupljena je u udžbenicima za osnovnu školu: *Izbor iz savremene crnogorske poezije za djecu* i *Savremena crnogorska poezija*, a sada je u čitankama *Kako to može* i *Čarolija čitanja*. Prevođen je na engleski, ruski, francuski, bjeloruski, italijanski, arapski, njemački, poljski, mađarski, rumunski, slovenački, makedonski, turski i bugarski jezik.

„Na prvi pogled *Bal lutaka* je vedri dramski igrokaz, koji u suštini počiva na tri iskazajne ravni, uobličene jedinstvenom unutrašnjom vezom“, o stvaralaštvu ovog književnika pisao je Slobodan Bošković. „Najprije je to živi, razdragani prostor igre, iz kojega se, naoko, pojednostavljeni svijet preobraća u dramatičnu, da kažemo i haotičnu situaciju, odjednom poremećene svakodnevice stvarnog. Dakle, svijet običnog kulminiraće u žestoku dramu koja donosi nepoznato. Najprije, ‘nepoznato’ u naravima odraslih, koji nastoje da i dječji svijet vide samo ‘svojim’ očima, a u stvari, drže ih po strani, permanentno. Ova opasna igra, zahvaljujući djeci, pokazaće kako i najmlađi imaju svoje ozbiljne rezone. Bolje reći, pokazaće lakomislenost odraslih, već uštavljenih rezonima svog oguglalog duha i rasuđivanja. Time je i uzbuđenje pri čitanju ove drame za djecu još veće“ (Đuričković 2009: 142). Lakoća kojom je Vukanović svoje dramske tekstove približio uzrastu najmlađe čitalačke publike, dokaz je njegovog kompleksnog poznavanja dječje drame, kao i suštinskog razumijevanja značenja i značaja igre u životu svakog djeteta.

Poznati motiv o tragičnoj ljubavi Romea i Julije autor je obradio kao svoju scensku bajku o dramatičnoj, ali srećnoj ljubavi između Alise i Arkadi-

ja. Drama počinje prologom – cvrkutom ptica u proljeće, u kojem Ivan Suncokretni i Ivan Ljubičasti sa zanosom razgovaraju o dalekom kraljevstvu u kojem svaki grad ima svoj jezik, grb i zastavu, a stanovnici se teško međusobno sporazumijevaju. Jasno je da je u pitanju aluzija na naše nekadašnje vjerske i nacionalne polarizovanosti i netrpeljivosti jer geslo obje države glasi – „Bolje je moje nego tvoje“. „Slobodan Vukanović ima pripovjedačkog dara i sluha za stvaranje atmosfere, ali mu nedostaje iskustvo da pomoću dijaloga dramaturški komponuje akciju, pa njegovi dijalozi, u kojima ima i ponavljanja, rijetko stvaraju dovoljan dramski napon i ne podstiču dovoljno dječje interesovanje iščekivanjem 'šta će dalje biti'. Tako, na primjer, umjesto što isuviše verbalno raspravlja o liječenju i bolesti Arkadija (zbog zabranjene ljubavi), bilo bi mnogo interesantnije razvijati postojeću i inventivnu ideju kako će Arkadijevo oboljenje u jednom kraljevstvu i bolest Alise – u drugom, zaraziti i uspavati kraljeve i njihove velikodostojnike, koje će poslije sto godina probuditi Sunčica i Vladimir“, o problemima scenske bajke u ostvarenju Alisa i Arkadije pisala je Sanja Živanović (Živanović 2009: 145).

U ostvarenjima *Škozorište – antologija dramskih tekstova za djecu* i *Leptirija voli nebo*, koje se sastoji od dvije drame i šest minijatura, Vukanović se potvrdio ne samo kao pouzdan antologičar, izgrađenog književnog ukusa i kriterijuma, nego i kao pisac koji je napravio suštinski iskorak u do tada siromašnom fondu dramske literature za najmlađe na crnogorskim prostorima. Stvaraočev izraziti dar ne samo za temat naučnofantastičnog, već i za njegovo prilagođavanje zahtjevima modernog života, na literarno uspio način došao je do izraza u Vukanovićevom romanu *Ana i sedam robota*, punom inventivnih fabulativnih obrta i zanimljivo vajanah junaka.

Gordana Sarić (Nikšić, Konjic, 1945), profesorica francuskog jezika, pjesnikinja, spisateljica, aktivna članica brojnih društava, organizatorka i voditeljka kulturnih manifestacija, urednica poezije na Radio Nikšiću, dobitnica nagrade za kulturu svog grada „18 septembar“, život je posvetila kulturi, umjetnosti, ljepoti i humanosti. Ispisujući klasičnu poeziju, ona lako nalazi put do čitalaca koji u njenim stihovima često sebe pronalaze. Publikovala je devet knjiga poezije i dvije proze za šta je dobila brojna priznanja i nagrade. Objavila je i tri zbirke poezije za djecu i CD *Pjesmoslov* kao obavezno nastavno sredstvo u drugom razredu osnovne škole.

Pjesmoslov Gordane Sarić predstavlja novinu u učenju crnogorskog jezika, koja se prvog puta u takvom obliku pojavila u crnogorskim nastavnim programima za osnovno obrazovanje. Autorka je napisala trideset i dvije pjesme posvećene svakom slovu ponaosob, u sklopu kojih daje uputstva kako se ona pišu, kao i primjere riječi koje određenim slovima počinju. Muziku za ovaj neobični *Pjesmoslov* napisala je profesorica Olivera Dakić. Kada je

napisala pjesme o slovima, Sarićeva je došla na ideju da napiše i pjesme o brojevima jer su u asocijativnom smislu za nju bili veoma slični ili istovjetni, pa tako ćirilčno „3“ postaje broj 3 u zbirci *Nestašni brojevi*. Pjesme za djecu Gordane Sarić u svojoj igrivosti, poletnosti i muzikalnosti predstavljaju poeziju radosti i ljepote. One na raznovrstan način govore o brojnim životnim preokupacijama i fenomenima – radosti, ljubavi, ljepotama Crne Gore, kao i svakodnevnim zbivanjima bliskim djeci, s najbližim i najdražim, u kući, školi i na ulici.

Njena prva knjiga za djecu – *Narandžasta pjesma* (Montegraf, Nikšić, 1995) čini logičan izraz interesovanja za djecu u cjelokupnom spisateljičinom prosvjetno-pedagoškom radu. Kao dominantvo svojstvo ovog poetskog ostvarenja uočava se autorkino uspjelo poznavanje dječje psihologije, koje se manifestuje na raznovrsne načine i izvire kroz različita tematsko-motivska čvorišta njenih pjesama. Bilo da je u pitanju borba za roditeljsku naklonost, doživljaj mlađeg člana porodice kao konkurencije, polazak u školu, đачke obaveze koje se obično prihvataju kao teret, prve simpatije, ljubav prema djedu i baki, neiscrpní svijet sanjarenja i fantazijskih predstava – pjesnikinja ovaj šaroliki spektar izlaže sa iskrenom emotivnom proživljenošću i unutarnjom radošću.

Ova knjiga se sastoji se od četiri ciklusa različitih temata, ali slične organizacije – „Narandžasta pjesma“, „Rodiće se beba“, „Vrtić i Pametno unučće“. Pjesnikinja se mjestimično oslanja na iskustvo J. J. Zmaja, u sklopu kojeg ne demonstrira osobitu zainteresovanost da izbjegne rimovanje po svaku cijenu, ali se zato u pjesmama *Noć i dan*, *Prosidba*, *Novi član*, *Ljubomora*, *Dobro jutro, dječji svijete*, *Drugarstvo* i drugim, prepoznaju traganje za kreativnom individualnošću i svježina poetskog izraza, koji čine izvjesnu vrstu oslonca na ršumovićevsko-antićevski model modernijeg stvaralačkog izraza.

U izvjesnim slučajevima njenu poeziju možemo shvatiti i kao pozitivno didaktičnu jer ona istovremeno potencira neophodnost sticanja korisnih đачkih navika, kao što su urednost, ljubav prema knjizi, sklonost ka higijeni, odnos saradnje prema drugovima i uklapanja u kolektiv i poštovanje osnovnih pravila bontona (*Pravila*, *Vitamini*). Sarićeva imenuje široki registar iskustvenog svijeta mališana, u rasponu od vrtića do škole, sa svim karakteristikama složnog procesa odrastanja, osamostaljivanja, sticanja lijepih navika, razvijanja drugarstva i iznad svega – dobrote. Na takav način prilazeći spomenutom tematu, autorka i ne piše novi poetski krug, nego nastavlja svoj rad mijenjajući samo čitateljsku publiku jer pojedinosti specifične za poeziju ove spisateljice namijenjenu odraslima, zapravo izrastaju iz primarnog svijeta predmetnosti ostvarenja namijenjenih djeci. Ovo istovremeno znači da pjesnikinja iznad svega potencira duhovnu slobodu i individualost svakog djeteta, potrebu da bude voljeno i da samo izražava ljubav. „Gordana Sarić je u najljepšem smislu

žena koja zna vidjeti i osjetiti proljeće i mladost i tamo gdje ih naizgled nema. Čini se kao da nam je došla iz nekog izvanvremenog svijeta punog sunca, svjetlosti i muzike, iz svijeta u kome je naučila da voli i bude voljena“, u recenziji ovog ostvarenja napisala je sociolog Branka Tanasijević.

Druga zbirka pjesama za djecu Gordane Sarić, o kojoj je već bilo riječi i koju je u inspirativnom smislu iznjedrio njen *Pjesmoslov*, nosi naziv *Nestašni brojevi* (2006), dok je poetska zbirka *Kraljevstvo Šigi Migi*, koju je posvetila svojim unucima Mariji i Dušanu, proglašena za najbolju knjigu dječje poezije 2010. godine od strane stručnog žirija Udruženja književnika za djecu Crne Gore. U svojim ostvarenjima namijenjenim djeci, autorka zauzima poziciju u kojoj didaktičnost doživljava iz djetinje perspektive, te se prema njoj odnosi kao prema nečem što narušava lepršavost i neobaveznost življenja, uvodeći ga u kalupe svakidašnjih obaveza i formi ponašanja nametnutih od strane odraslih, koje mališani teško prihvataju. Poezija za djecu Gordane Sarić predstavlja uzneseno slavlje ljepoti, ushićenju, zanosima i osmijesima, jednom riječju – sreći.

U aktuelnom nastavnom programu Crne Gore za četvrti razred osmogodišnje škole, djelo crnogorskog književnika **Vuka Cerovića** (Bijelo Polje, 1946) *Hrabri dječak Dronjo* jedini je roman sa realističkim sadržajem. Cerović je predavao Književnost za djecu i omladinu na programu za Srpski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Nikšiću. Piše prozu za djecu i odrasle, književnu kritiku i radio drame. Objavio je za odrasle tri zbirke priča (*Drhtaj na rubu* – 1979, *Priče sa periferije* – 1986, *Tuđi život* – 1987) i trilogiju *Krug* (*Zle godine* – 1989, *Jesen u proljeće*, *Ljeto u Durakovcu* – 1985). Za djecu je objavio dva romana iz trilogije *Hrabri dječak Dronjo* – 1991. i *Dječak traži oca* – 1995, kao i dvije zbirke priča – *Blago ispod naše kruške* – 1984. i *Rođaci sa Lazina* – 1987, po kojoj je snimljena TV serija. Roman *Hrabri Dječak Dronjo* dobio je nagradu Politikinog zabavnika kao najbolja knjiga na tadašnjem srpskohrvatskom jezičkom području za 1991. godinu.

Osjećajući otuđenost djeteta bez oca i majke, autor je pratio dječaka Duška u brojnim trenucima samoće i suza. Na većini stranica ove knjige, čitalac će osjetiti da se piščeve simpatije odnose na svu djecu koja pate, da njegova priča o ubogom i napuštenom sedmogodišnjem dječaku emanira stvaraočevu nježnost, upućenu svim mališanima svijeta. Predmetnost romana *Hrabri dječak Dronjo* odnosi se na potresno oslikano djetinjstvo glavnog junaka, sedmogodišnjeg Duška, koji zbog zapuštenog i neurednog izgleda nosi nadimak *Dronjo*. U početnim poglavljima romana mali Duško je prikazan kao posmatrač razvoda braka svojih roditelja. Živeći kao podstanar kod baba-Jovane, u lošem socijalnom i porodičnom ambijentu, dječakov boravak u prirodi i kontakt sa šumom autor prikazuje kao vid emotivnog pročišćenja i uspostavljanja

ljanja duhovne ravnoteže. Kratko vrijeme nakon razvoda otac se ženi, a majka se, i pored sinovljevog negodovanja, udaje za svog šefa Radeta.

Roman *Hrabri dječak Dronjo* je dijelom istinita priča o dječaku iz jednog gradića, koji je iz toplog roditeljskog gnijezda dopao na ulicu i ostao sam; koga su u kratkom vremenu napustila oba roditelja jer se otac oženio, a majka se nakon nekog vremena preudala. Dječaka nije prihvatio očuh, pa je morao da pobjegne iz njegove kuće. Iako se majka vratila, Duško nije prestao da sanja o ocu, o nekadašnjoj porodičnoj slozi, niti je ikada prestao da se nada da će se njegovi roditelji pomiriti i ponovo živjeti onako kao što su živjeli prije razvoda. Pisac kroz fabulu romana svog glavnog junaka dvostruko prati: kao posmatrača porodične drame i kao učesnika u njoj. Otac, kojeg je dječak neizmjerljivo volio i koji je za njega predstavljao uzor, biva zamijenjen uvijek namrgođenim i zločestim očuhom. Kao što su relacije između djece i odraslih u romanu plastično prikazane, isto tako je uvjerljivo oslikan odnos između same djece. Ona su prikazana kao bića koja su, poput odraslih, sklona manjim ili većim pakostima, ali njihova zloba je kratkog vijeka i brzo pokazuju svoje pravo, čisto lice. Više nego odrasli, spremni su jedni drugima da pomognu i da se solidarišu u tuđoj nesreći.

Prelaskom u očuhovu kuću, dramski zaplet u romanu dostiže kulminaciju. Radeva djeca iz prvog braka, Darko i Sandra, dječaka loše prihvataju i njihov zajednički život pun je trauma za obje strane. Njihove međusobne čarke bivaju prekidane velikim Radetovim kaišem, te novo porodično gnijezdo pisac sa pravom naziva „kućom mržnje“. I pored toga što se relacije između djece polako popravljaju, Duškov odnos sa očuhom iz dana u dan postaje sve gori, da bi se konačno završio dječakovim bjekstvom od kuće. Od tog momenta počinje novi dio romana, koji prikazuje potucanje glavnog junaka, prijateljstvo sa čika-Stojanom, prelazak kod baba-Jovane, početak prvog razreda, bakinu smrt i konačno, kad se i bukvalno našao bez ikog ko bi ga prihvatio – njegov boravak u Domu za nezbrinutu djecu.

U sklopu završne epizode posvećene Duškovom boravku u Domu, prikazane su scene nasilja koje nad njim vrše dječaci iz Doma za maloljetne delikvente. I pored toga što je nedorastao i napušten, Duško je u romanu eksponiran kao moralna i izgrađena osoba, koja odbija predlog njegovih novih poznanika da se upusti u krađu. Roman Vuka Cerovića *Hrabri dječak Dronjo* se, i pored toga što oslikava teško i tragično djetinjstvo glavnog junaka, ipak završava srećnim krajem – majka se vraća po Duška i on joj, ophrvan ogromnom ljubavlju koju osjeća prema njoj, oprašta. Ovakvim krajem autor je prikazao da su odnosi između djece i roditelja daleko kompleksniji nego što nam se to u prvi mah čini. Sa jedne strane, jedni drugima dopuštamo priliku da napravimo greške, čak i one koje se mogu smatrati neoprostivim. Sa dru-

ge – nošeni pozitivnim osjećanjima i svjesni žrtve koju roditelji podnose na svom najčešće napornom i odgovornom putu, za gestove i postupke za koje bi svakog drugog osudili – roditeljima po pravilu opraštamo. Osim toga što govori o kompleksnim odnosima unutar porodične zajednice, ovo ostvarenje na poseban način je društveno angažovano. Ono pokreće veoma važna pitanja o odnosu društva prema napuštenoj djeci, njihovom tretmanu kako u socijalnom okruženju, tako i o egzistenciji unutar organizacije Doma, stručnosti i savjesnosti ljudi kojima su povjerena na čuvanje, zaštiti prava nezbrinutih mališana, pravilnog rada na njihovom usvajanju i inkorporiranju u novo porodično okrilje.

Romani o dječjem životu i stradanjima u njemu sve više zaokupljaju pažnju savremenih pisaca. U temama koje nameće moderno vrijeme pisac i čitalac se osjećaju bliži realnosti, a težnja ka istinama savremenog kontakta sa ljudima i svijetom, uklanja nekadašnju ratnu, istorijsku ili idilično-romantičnu predstavu o djetinjstvu i ljudima.

Dušan Govedarica (Gornje Čarađe, Nikšić, 1948) objavio je desetak zbirki poezije i jedan roman za odrasle, kao i knjige poezije za najmlađe: *Sve-moćni pastir* (1982), *Elektro pile* (1988) i *Djeca birala cara* (1994). Pjesnički glas Dušana Govedarice je prepoznatljiv i osoben u kontekstu domaće poetske riječi namijenjene djeci, budući da se već svojim prvim ostvarenjima namijenjenim najmlađima okrenuo temama i interesovanjima savremenog djeteta. Dijete modenog vremena i njegov osobeni senzibilitet predstavlja najgovještaj novih tema i inovativnog gledanja na svijet poezije u domenu crnogorske literature za djecu. Univerzalni motiv Govedaričine poezije je bunt protiv stega i kalupa koji se nameću današnjem djetetu. Zalaganje za ravnopravne odnose u porodici i društvu, prožeto notom humorističnosti takođe spada u lajtmotiv njegove vrcave poezije. U prikazivanju otvorenog i ravnopravnog tretiranja djeteta, Govedaričini stihovi zrače neposrednošću i topline.

„Njegov humor je diskretan, a poetski delatan“, o osobenostima autorove poezije za djecu pisao je Živan Živković. „pesničke slike su žive, impresivne, a intonacija stihova – koliko vezane za tradiciju, toliko i za današnji ‘govor’ poezije (bez obzira na to da li se radi o poeziji za decu ili poeziji za odrasle). Ova svojstva zbirke *Djeca birala cara* ilustrujemo sa svega dve strofe pesme *Hajka*, koje glase: „Na mene se diže hajka: gdje sam bio, što sam pao? / Ova dama, moja majka, ne zna da sam odrastao. // Stalno traži nemoгуće: ne galami, jedi voće. // Onaj što je glava kuće, razviče se kad god hoće“ (Živković 2009: 154). Njegove knjige svoje čitatelje čine zrelijim i odgovornijim, a pedagoško-didaktička komponenta u njima data je na nenametljiv i simpatičan način.

I pored toga što je možda neobična njegova profesionalna opredijeljenost za svijet brojeva i matematike, s obzirom na to da je diplomirao na Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu, **Jovo Knežević** (Kovren, Bijelo Polje, 1948) se sa uspjehom oprobao i na polju literature za mlade. Ovaj stvaralac je objavio zbirke poezije za djecu: *Djevojčice i dječaci* (1989), *Sni i staze* (1988), *Hajde ptico da pevamo* (1997) i *Čarobna knjiga sa tavana* (2001). Kneževićeve zbirke priča i pripovjedaka za djecu nose nazive: *Deda iz doline kukureka* (1992), *Kad porastem biću dete* (1994) i *Korpica sa snovima* (1999), dok se njegov roman za djecu zove *Bajkan* (2000). Prateći literarnu liniju koja je potekla iz pera vrsnih stvaralaca kakve predstavljaju Dušan Radović, Miroslav Antić i Ljubivoje Ršumović, Knežević ispisuje svojevrsan panegirik svijetu djetinjstva i odrastanja, kao i zavičaja – djetinjeg trajnog utočišta.

Dijete, po mišljenju Kneževića, postaje ličnost ako s nesputano igra okruženo ljubavlju i ako je okruženo zdravim zavičajnim ambijentom. U romanu simboličnog naziva *Bajkan*, autor čitaocu približava poetsku viziju suštine odrastanja, nesputanoj igri koja pomjera granice slobode. Knežević na umjetnički uspio način slika dijete u doba kad se u njemu javlja svijest o vlastitom identitetu, njegovo djelo plijeni trajnim estetskom vrijednošću i dubinom poruke.

Blagoje Rogač (Crkvice, Nikšić, 1949), sa svojim obimnim i kvalitetnim stvaralačkim opusom posvećenim djeci – *Obećani pohod* (1987), *Ovo zbilja nije šala* (1989), *Seoba iz groba* (1990), *Sjaj meseci u vrtešci* (1991), *Stani malo, strašni svete* (1993), *Pesnička čitanka* (1997), *Pesničko ogledalo* (1998), *Ne dirajte sunce* (1998), *Pismo zmaju* (1999), *Nepoznato carstvo* (2000) i *Sreća magareća* (2001) takođe spada u nezaobilazno ime kada je u pitanju crnogorska književnost za djecu. „Pesnik Blagoje Rogač stasavao je u vremenu postradovićevskog pesničkog modernizma“ o ovom književniku pisao je Vuk Milatović, „ali mu nije mogao pripadati po svom stvaralačkom senzibilitetu i načinu organizacije pesme. Sa jedne strane, on se iznedrio iz jednog osebnog, poetski nadahnutog i snažnog pesničkog prostora, prostora izražene pesničke samosvesti – verovanje u poeziju kao u čudo, kao u mitski zanos i paradigmu postojanja, što bi mogao biti njegov epski i lirski zavičaj, a sa druge strane, iz postvučovskog ili postdanojličevskog pesničkog viđenja sveta. Te dve-tri ‘postojbine’ njegove pesme, ti stvaralački podsticaji i umetnička motivisanost uslovile su: bujan i razuđen jezik, potrebu za modernim izrazom, ali ne po svaku cenu i slikovito-figurativne i fantazijske predstave sveta (Milatović 2009: 162).

Lirski zanos i naglašena poetska imaginativnost pružaju pečat prepoznatljivosti Rogačevoj poeziji: on je dinamičan stvaralac koji pjeva o poznatom, tražeći u njemu neotkrivene vrijednosti. Važna crta njegove poetske ri-

ječi je plemenitost, kroz koju se autor približava djetinjem doživljaju i vizuri stvarnosti. On pred mladog čitaoca postavlja zadatke u formama literarnih igara, pa njegova poezija predstavlja zanimljiv i neobičan duhovni eksperiment. Osjećanja su važan dio Rogačevog stvaralačkog identiteta i kreativne prepoznatljivosti, a životne istine u njegovom pjesništvu se primaju kroz raskošnu skalu emocionalnih poruka.

Dragan Radulović (Nikšić, 1951 – Podgorica, 2002) je jedan od najznačajnijih poslenika poetske riječi u domenu domaćeg stvaralaštva za djecu i omladinu. Radulović je bio urednik *Studentske riječi* i *Nikšićkog pionira*, nakon čega je radio kao urednik programa za djecu Televizije Crne Gore. Sarađivao je sa brojnim književnim listovima i časopisima, u okviru kojih mu je poezija prevedena na strane jezike. Bavio se ilustriranjem i slikanjem, a ostvario je više dokumentarnih TV emisija za djecu. Zastupljen je u antologijama, čitankama i lektiri, bio je član Udruženja književnika Crne Gore. Od početnih poetskih zbirki *Okrpljene cipelice* (1973), *Krilati dječaci* (1975) i *Titove ruke što se smiju* (1977), preko onih iz središnje stvaralačke faze – *Blesma* (1981), *Leptir na asfaltu* (1982) i *Pa to ti je* (1982), do završnog segmenta njegovog kreativnog opusa posvećenog svijetu djece i dječjem doživljaju stvarnosti – *Balavko prvi* (1987), *Srcolovka* (1988), *Nemoj ovo nikom reći* (1995), *Hoću kući* (1998) i *Kako rastu krila* (2002), Radulović je održao kontinuitet kvaliteta svoje poezije. Poetskom riječju ovog značajnog crnogorskog stvaraoca književna kritika se nije bavila u mjeri u kojoj je njegovo djelo i cjelokupni Radulovićev kulturni angažman to zasluživao. Ovaj poeta je priznat u širim okvirima literature za djecu, što na najbolji način potvrđuje njegovo dobijanje Trinaestojulske i Zmajeve nagrade.

„Poezijom Dragana Radulovića kritička misao nije se bavila u dovoljnoj mjeri“, o problemu recepcije motivski širokog i obimom impozantnog stvaralačkog luka ovog poete pisala je Svetlana Kalezić. „Kada je to činila uglavnom su se mišljenja kretala između veoma oprečnih stavova – od onih koji su naglašavali da je ovaj stvaralac ‘u crnogorsku djeju literaturu nio neosporno nove tonove’ (M. Kralj) do drugih koji su isto poricali, insistirajući na stereotipnosti pomenutog autora, na ‘lirici nedovoljno svježoj, čak prepoznatljivoj’ (V. Marjanović). O čemu se zapravo radi? Svakog velikog pjesnika, bez obzira na to kojoj se publici obraćao, djeci ili odraslima, karakteriše inovativnost – da o već poznatim temama progovori novim načinom i jezikom jer teme se ne mogu množiti u beskraj, ali načini njihove interpretacije treba i mogu“ (Kalezić-Radonjić 2006: 417).

Iako se Radulovićev poetski opus može podijeliti u nekoliko cjelina, te cjeline ne korespondiraju sa potencijalnim fazama njegovog stvaralaštva. Poznato je da je njegov talenat imao neobičnu sudbinu – pokazao se u punom

sjaju već prvim stihovima ovog autora, te mu nijesu bile potrebne faze sazrijevanja. Prvim kreativnim koracima ovaj stvaralac je snažno obilježio svoj poetski teren i kroz dvadesetak zbirki, koliko ih je objavio, održavao liniju kvaliteta koju je na početku dosegao. U suizdavaštvu Unireksa i RTV Crne Gore nedavno su objavljena izabrana dela Dragana Radulovića u pet knjiga: *Okrpljene cipelice*, *Leptir na asfaltu*, *Nemoj ovo nikom reći*, *Čuvaj nebo za pticu* (ekološka čitanka) i *Tata, ugasi mrak* (1995). Prve tri knjige donose izbor iz dosadašnjih izdanja, a četvrta i peta su novi rukopisi. Ovim projektom Radulović je krunisao 25 godina intenzivnog pisanja za mlade, sâm izvršivši izbor i idejno-tematsku klasifikaciju svojih poetskih ostvarenja.

„Već je svojom prvom knjigom“, zapazio je Milutin Đuričković, „Dragan Radulović najavio oslobađanje od tradicionalnih okvira i vidno izdvajanje iz pastoralno-idiličnog pevanja, kakvo je doskora vladalo u književnoj produkciji za decu u Crnoj Gori. On je, naime, na početku stvaranja nagovestio modernost i vitalnost tematike, koja se semantički i strukturalno razlikuje od njegovih savremenika. Radulović je relativno brzo osvojio pažnju čitalačke javnosti, mada se književna kritika njegovim delom bavila, uglavnom, uzgredno i sporadično... U pristupu literaturi za decu i omladinu, Dragan Radulović se okreće novim temama i pitanjima, koja su i te kako svojstvena i bliska mladima urbanog senzibiliteta. Njegovi stihovi kao da idu u korak sa vremenom i u saglasnosti su sa aktuelnim zbivanjima u okruženju. Iako su pojedini motivi odveć korišćeni i rabljeni, Radulović ih, ipak, znalački i vešto inovira, ispoljavajući tako i smisao za nonsens, neobičnost, humor“ (Đuričković 2014: 12).

Radulovićeva poetika temelji se na osobenom poimanju života i modernoj viziji djetinjstva. U pojedinim pjesmama prepoznaje se uticaj predstavnika beogradske škole (Lukić, Radović, Ršumović), mada je njegova poetska riječ specifična jer uspostavlja nov i simbolički poredak odnosa. Radulović je poeta koji se zalaže za mudrost igre, vedrinu i osmišljen odnos bivstvovanja u urbanim uslovima života. Njegova maštovita igra duha potvrđuje poznavanje teorijskih zakonitosti moderne dječje pjesme, naročito kada je riječ o poentiranju, refrenima i misaonim obrtima. Pjesnik se zalaže za autentičnost i prevazilaženje klasičnog modela pjevanja. Kombinujući pojavni i skriveni ambijent, on smisaonim vezama stvara alogičnost, burlesku i parodiju, što posebno pokazuju pjesme iz posljednje dvije knjige. S druge strane, ima dosta pjesma koje su muzički komponovane, zastupljene u lektiri, antologijama, čitankama, što svjedoči o njihovoj estetskoj vrijednosti i prihvaćenosti. Radulovićeva poetska atmosfera je prisna i protkana nesvakidašnjom maštovitošću, dok je poniranje u svijet djece iznjedrilo mnoštvo raznolikih značenja, veselost i životnost.

Imam kuću nemoguću, / u njoj ložim led u peći.

Smrkne joj se pri svanuću, / nemoj ovo nikom reći.

Prozori su na njoj vrata, / možeš leći, al' stojeći.

Miševe nam pseto hvata, / nemoj ovo nikom reći (Radulović 1995: 30).

Jedno od najzanimljivijih Radulovićevih ostvarenja jeste poetska zbirka objavljena 1994. godine u Beogradu, stvorena u koautorstvu sa Duškom Trifunovićem, Ljubivojem Ršumovićem i Mošom Odalovićem, pod nazvom *Lirski poker*. Pjesme su duhovito, ponekad satirično obojene i posvećene spomenutim književnicima, reprezentantima u okvirima jugoslovenskih književnosti poezije za djecu i omladinu. Prva pjesma iz zbirke *Lirski poker* posvećena je Dušku Trifunoviću – *Kud si krenuo svijete*, a pretposljednja – *Durmitorski pozdrav*, Ljubivoju Ršumoviću. Jedna od uspješnijih pjesama iz ovog ostvarenja nosi naziv *Podesi nišanske sprave* i vlastitim epilogom dovoljno govori o pjesničkim idealima spomenutih autora:

Drhte ranjene šume / i nebo je bez lica,

Jesi li čuo, Ršume, / da više nema ptica?

Blijedi, slični nesnu, / kroz prostor jeziv i tih,

Od čega ćemo pjesmu?! / Od čega ćemo stih?!

Mržnja lukavo vreba, / šta ćemo prazni potom,

U ovo doba treba / pucati, ali-dobrotom!

Podesi nišanske sprave / ko Duško, Mošo i ja,

Ako nam dođu glave / ostaće – poezija! (Radulović 1994: 20).

U ovom svojevrsnom lirskom imeniku nema ni traga od spomenarske banalnosti, frazerstva ili trivijalnosti koje bi bile preuzete u vidu klišeja ili manira, već ona predstavlja svojevrsni lirski biljeg u vremenu najproduktivnijeg stvaralačkog trajanja četvorice prestižnih umjetnika riječi. Svaki lik druga ili prijatelja u pjesmama *Radosti na zajam*, *Vremena su ko sante*, *Bogatstvo*, *Pazi stari*, *Djetinjasta*, *Kako si mi*, *Dramatična komedija* i ostalima, realizovan je na nježan i poetičan, stvaralački promišljen način. Zbirka *Lirski poker*, ostvarena u duhu neprekinutog fluida prijateljstva i uzdizanja najhumanijih međuljudskih osjećanja, zajedno sa ostalim Radulovićevim poetskim ostvarenjima, prerasta u humanu književnu misiju dobrote, iskrenosti i odanosti.

Radulovićeve dokumentarne emisije za djecu – *Velike nevolje malog Borisa*, *Ljubica ljubičica*, *Gorki slatkiši*, *Kolijevka* i brojne druge storije o sudbinama djece iz ciklusa *Mali-veliki*, obišle su svijet, okićene značajnim domaćim i međunarodnim nagradama i priznanjima. Osim književnim i televizijskim radom, bavio se fotografijom i slikarstvom – samostalno je izlagao u Podgorici, Novom Sadu, Budvi, Kotoru, Kraljevu, Tivtu i drugim gradovima. Dragan Radulović je bio urednik nekoliko časopisa za najmlađe, inicijator i

voditelj brojnih muzičkih i drugih festivala za djecu, a veliki broj njegovih pjesama je komponovan.

Djelo **Dragiše Jovovića** (Petrovići, Nikšić, 1951) namijenjeno najmlađoj čitateljskoj publici čine zbirke poezije *Da se pitam* (1993), *Koncert na obali* (1995), *Zavrzlamke* (1999), *Ples sa vjetrom*, izabrane i nove pjesme (2001), *Sunčeve pregršti* (2004), *Jedra malog mornara* (2008), te zbirke priča *Kopač zlata* (1998), *Mali lovac* (2006) i *Pećina duhova* (2011). Jovović je sekretar Udruženja crnogorskih pisaca za djecu i sekretar Udruženja književnih prevodilaca Crne Gore. Živi i radi u Podgorici. Njegova djela prevedena su na više stranih jezika, a knjiga priča *Kopač zlata* prevedena je na engleski, ruski, španski, turski, grčki, rumunski i bugarski jezik. Pjesme su mu zastupljene u više antologija i udžbenika. Osim poezije i proze, ovaj stvaralac piše drame, epigrame i aforizme.

„Zbirku pjesama *Ples sa vjetrom* autora Dragiše L. Jovovića pročitao sam sa uživanjem i odrastao čovjek i dijete“, o Jovovićevom poetskom izboru pisao je Vuk Cerović. „Ovo je knjiga o odrastanju, pjevanje o životu djeteta od najranijih svjesnih dana, do mladosti, do puberteta, do početka srednje škole, do prve ljubavi i prvih najslađih i najgorčih poljubaca. Zbirka je pisana tematski, podijeljena na šest ciklusa, od kojih svaki obrađuje određeni period djetinjstva, odnosno dječijeg doba. Prvi ciklus ‘Zavičajni vidici’ sadrži pjesme ispijevane o najranijem djetinjstvu, sjećanja na blažene trenutke provedene u roditeljskoj kući, pred brižnim očima majke, vraćaju pjesnika u rajsko doba, među najdraže, među mile ljude, među drage stvari; pjesnik ponovo postiže ljubljenu harmoniju sa svijetom, ponovo proživljava sve one radosti koje je proživio jednom“ (Cerović 2009: 169). U ciklusu „Volio bih da sam rijeka“, ovaj poeta pjeva o prvom djetinjem susretu sa školom i raspustu provedenom na moru. Jovovićev poetski ciklus „Jezik u čvoru“ sadrži poetske strukture vezane za naredne etape odrastanja djeteta, prvim ljubavima i nedoumicama, dok „Poruka svijetu“ izlazi iz djetetove intime, sublimirajući antiratnu poruku. Posljednji segment poetskog izbora „Lijepa riječ“ usmjeren je na nešto stariji uzrast u kontekstu kojeg dijete postaje odgovorno za vlastite postupke, te počinje razmišljati o različitim životnim fenomenima.

Jovović se u literaturi za djecu ogleda i kao vrstan prozaik, što na uspio način svjedoče njegove zbirke priča *Kopač zlata*, *Mali lovac* i *Pećina duhova*. U navedenim djelima upadljiva je upotreba narodne leksike, obojene raskošnim govornim koloritima. Priče u zbirci *Kopač zlata* („Nafta u bunaru“, „U nemilosti“, „Kopač zlata“, „Gospodar i mazga“, „Razmišljanje jedne banane“, „Antonija Krnjo“, „Žal za Kolonijom“) su anegdotskog karaktera, po pravilu zasnovane na određenom doživljaju iz djetinjstva ili isječku iz seoskog života. Široka motivska lepeza ovog ostvarenja najčešće se odnosi na vragolije djetinjstva. U ostvarenju *Mali lovac*, od početnih „Noć i dan“ i „Razmišljanje jedne

banane“ do završne priče „Antonija“, likovi su slojevito i plastično umjetnički dočarani, dok su obrti duhoviti, sa djeci primjerenim idejama i porukama. Jovovićevo prozno kazivanje namijenjeno mladima obojeno je lirskom toplinom, neposrednošću, duhovitošću i iskrenošću. Autor svoje kratke proze artikuliše na jednostavan način, vodeći računa o efektom epiloškom raspletu.

Svedenost poruke djela koja je saopštena čistom narodnom frazom spada u najvrednije valere njegovog stvaralačkog izraza, što na uspio način dolazi do izraza u ostvarenju *Pećina duhova*, koje se sastoji iz četiri narativna segmenta: „Vila iz legende“, „Kazivanje starog Radovana“, „Muzika iz duboke doline“ i „Čudesna svjetlost“. „Scenografija ove zbirke“, u pogovoru ovom ostvarenju pod nazivom „Baciti kamen u more vremena“, pisao je Jovo Knežević, „nosi u sebi svojevrstan paradoks; dok su realni životi junaka, i njihove pojedinačne sudbine, stiješnjeni u uskim međama zavičajnih gora, livada i stijena, dotle je njihovo proživljavanje neograničeno u vremenu i kolektivnom trajanju. Njima neprekidno u život dolaze duhovi, vile i vještice, ali ne iz čarobnih dvoraca ili začaranih pećina, već iz vremena, sjećanja i pamćenja“ (Knežević 2011: 74). Pojedinačni i kolektivni narodni duh sublimiran je na prološkoj i epiloškoj granici Jovovićevo djela, čineći zatvoren krug u okviru kojeg ono funkcioniše na čvrstoj etničkoj i etičkoj podlozi.

Drama kao književni rod literature za djecu i omladinu najslabije je razvijena u svijetu i kod nas. „Čak i neka čuvena djela“, pisao je Novo Vuković u svojoj knjizi *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, „kao što su Berijev Petar Pan ili Meterlinkova *Plava ptica*, svoju slavu ne duguju formalnoj pripadnosti dramskom rodu, niti pozorišnom uspjehu, nego činjenici da su to u suštini priče sa bajkovitom i fantastičnom atmosferom, te da se u tom smislu i doživljavaju. Uzroke te pojave, po svemu sudeći, treba tražiti u onoj više puta isticanoj potrebi djece za pripovjedanom literaturom i naracijom uopšte. I u krugu dramskih tekstova i u njihovoj pozorišnoj realizaciji dijete ipak najradije traži neobičnu priču, posebno bajku. ‘Susret djeteta sa pozorištem počinje od bajke’, veli Lav Ustinov, dodajući da je ovaj žanr za njega najpristupačniji i prema tome najvažniji“ (Vuković 1996: 42).

Blaga Žurić (Bijelo Polje, 1953) prosvjetni je nadzornik za crnogorski, srpski, bosanski i hrvatski jezik u Zavodu za školstvo Crne Gore. Piše poeziju i prozu za djecu i odrasle. Objavila je zbirke poezije sa djecom *Bajka na izvoru* (1997), za koju je recenziju napisao Dragan Radulović, *Gdje vjetar spava* (2000), zbirku priča za djecu i mlade *Hoću lutku koja govori* (2005), slikovnicu *Crna Gora moja domovina* (2006) i *Igra zidnog sata* (2010). Njen roman *U kraljevstvu slova* nalazi se u aktuelnom crnogorskom predmetnom programu sa četvrti razred u predloženim djelima za čitanje kod kuće, odnosno spisku ostvarenja predviđenih za domaću lektiru. Objavila je priručnik za nastavnike

Bajka i njena metodička interpretacija u školi u izdanju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva iz Podgorice, 2012. godine. Zbirka priča *Hoću lutku koja govori* proglašena je knjigom godine za djecu i omladinu u Crnoj Gori (2005), dok je roman *U kraljevstvu slova* nominovan za nagradu Mali princ, 2014. godine.

U zbirkama *Bajka na izvoru* i *Gdje vjetar spava*, autorka je isključila pedagogizirane pouke i opise, pri čemu je sa kolektivnog (istorijskog) prešla na individualno (psihološko), težeći korjenitom zaokretu prema modernijem senzibilitetu i izražajnim mogućnostima. Time se kvalitet ove literature uzdigao na znatno veći stepen, podrazumijevajući širok dijapazon tema i motiva, sa autonomijom dječjeg sveta i drugim konstitutivnim elementima koji ga čine. U početnim ostvarenjima Blage Žurić, sublimirana je poetska istina o čovjeku i njegovoj težnji da izađe iz tame u svjetlost i ukroti prirodne stihije. Poruka ovog djela izražava neugasive ljudske želje i snove, težnju da se pobijedi zlo u prirodi i u samom čovjeku, da se obogati i uljepša život.

Sadržavajući više od fantastičnog i čudesnog, narativna ostvarenja *Hoću lutku koja govori* i *Igra zidnog sata* posjeduju velik broj raznovrsnih značenja. „Žanr čudesnog najčešće vezujemo za žanr bajke“, pisao je Cvetan Todorov. „Zapravo, bajka je samo vrsta čudesnog i natprirodna zbivanja u njoj ne izazivaju nikakvo iznenađenje – ni stogodišnji san, ni vuk koji govori, ni čarobne moći vila. Ono što bajke razlikuje je određeni način pisanja, a ne isključivo pripadnost natprirodnom“ (Todorov 2010: 54). Reklo bi se da u većoj mjeri način pisanja, odnosno neobičan narativni model, nego sami motivi, navedene tvorevine uvršćuju u korpus djela sa fantastičnim sadržajem.

Roman Blage Žurić *U kraljevstvu slova*, osim nesvakidašnjeg pripovijednog postupka, posjeduje i niz neobičnih junaka: pas Roki, Ružičasti delfin, Zeleni žabac, žabac Kraka, Limeni drvosječa, mačak Markiša, svitac Svitko, zec Pahuljko, vjeverica Ljutka, cvrčak Smješko, Draginj-vila i ostali. „Kada na kraju priče djeca uspiju da oslobode slova zarobljena u Zloduhoj pećini, ona su shvatila kako je velika vrijednost učenja. Iz začarane pećine tada pred njih stupaju Pipi Duga Čarapa, Ježurka Ježić, Limenko i Strašilo, Hari Poter...“, ističe Anita Radanović u pogovoru romanu *U kraljevstvu slova*. „Hvataju se u kolo i igraju, radosni zbog ponovnog susreta. Šta bi se, zaista, dogodilo da svijet koji je opsjednut video-igricama, računarima, televizijom i sličnim medijskim sredstvima, zaboravi na knjigu? Zaboravlja li takav svijet biblioteke, škole, čitaonice? Uskraćuje li sebi na taj način priliku da bude mudar i maštovit? Baveći se ovim pitanjima *U kraljevstvu slova* postavlja pred mladog čitaoca jedan ozbiljan problem savremenog svijeta – knjige tišti samoća“ (Radanović 2013: 85).

Posvećen znacima pisanim na kamenu, pergamentu i papiru, ovaj roman za djecu Blage Žurić nas poziva na druženje sa slovima, emanirajući

svevremenu poruku posvećenu značaju knjiga. Njegovu neobičnost potencira, između ostalih činilaca, i tretiranje aktualnih društvenih i psiholoških problema, kakve predstavljaju kriza čitanja te okrenutost djece svijetu kompjutera i vizuelnih animacija.

Ime **Dragane Kršenković-Brković** (Priština, 1956) crnogorskoj i nekadašnjoj jugoslovenskoj književnoj javnosti je poznato već dugi niz godina, koje je ova autorka ispunila vrijednim literarnim ostvarenjima. Iz njenog bogatog stvaralačkog opusa vrijedi izdvojiti knjige za djecu – *Tajna plavog kristala* (1996), *Duh Manitog jezera* (2010), *Tajna jedne Tajne* (2011), *Muzičar s cilindrom i cvetom na reveru* (2013) i *Modra planina* (2015). Dragana Kršenković-Brković je diplomirala je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i na Fakultetu dramskih umjetnosti, a magistrirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore (smjer nauka o književnosti). Četiri njene bajke su uvrštene u čitanke za osnovne škole u Crnoj Gori i Makedoniji. Dobitnica je nagrade za najbolji dramski tekst za djecu u SFRJ 1990. godine za bajku *Čudesna zvezda*. Dvije njene pripovijetke – *Momin kamen* i *Vatra u Aleksandriji*, zastupljene su u silabusu Katedre za slovenske jezike i književnost na Kalifornijskom univerzitetu u Berkliju. Njena knjiga bajki *Duh Manitog jezera* odabrana je od strane *Internationale Jugend Bibliothek* iz Minhena za *White Ravens 2011*, godišnju selekciju najznačajnijih knjiga za djecu u svijetu koje se izdvajaju svojim inovativnim umjetničkim stilom.

Još od početnog ostvarenja *Iza nevidljivog zida* publikovanog 1997. godine, ova spisateljica otkriva dramu kao svoj omiljeni izražajni model, a u domenu stvaralaštva za djecu – dramu u bajkovnom vidu ili obliku kao krajnje moderan i neobičan umjetnički žanr na crnogorskim literarnim prostorima. Poznate bajke poput Peroovih, Grimovih ili narodnih, savremenim piscima su često služile kao pouzdan obrazac ili predložak na čijim su temeljima mogli formirati vlastite autohtone literarne prizore i motive, ali za bajke Kršenković-Brković se može primijetiti da su u visokoj mjeri umjetnički originalne, protkane posve unikatnim motivima i simbolima. Građu svojih bajki ova umjetnica osmišljava kroz zanimljiv i maštovit dijalog junaka, „oblačeći“ bajkovno u dramsko ruho. Na takav način rađa se nesvakidašnji spoj smjenjivanja replika junaka kroz humorističan sadržaj, „presvučen“ intenzivnom dozom imaginativnosti i dramatičnosti. Lajtmotiv u ovim tvorevinama jeste potraga, realizovana kroz osvajanje životnog smisla i sklada, u koje njeni junaci žele da postave kako sebe, tako i sebe uz suodnos sa drugima. Djelo *Tajna plavog kristala i druge bajke*, sastoji se od pet dramskih bajki: „Tajna plavog kristala“, „Bajka o krilatom konju“, „Hozentaurus“, „Neobična priča ili nevolje jednog malog zarezca“ i „Čudesna zvijezda“.

U pogovoru ovom ostvarenju pod nazivom „U traganju za bajkom – Tajna dramaturgije Dragane Kršenković-Brković“ Aleksandar Milosavljević ističe: „Osnovna dramska situacija od koje gotovo redovno u svojim tekstovima polazi spisateljica jeste potraga. Pred njenim junacima se po pravilu, kako to uvek i biva u bajkama, postavlja složen zadatak (iz nekoliko etapa) koji moraju da budu razrešeni da bi misija bila realizovana. Razume se da rešavanje zadataka na probu stavlja sve ključne osobine koje treba da poseduje heroj, da od pogleda na svet projektovanog u konkretnoj bajci i priželjkivanog modela junaka zavisi karakter zadataka i njihov redosled. A junaci ovih drama su, nema sumnje, nosioci vrlina koje krase heroje priča iz klasične starine“ (Milosavljević 2010: 154).

U neobičnim i krajnje modernim bajkama Dragane Kršenković-Brković pravda se dostiže uz pomoć čarobnih sredstava, ali na način kakav nije ustaljen u klasičnim tvorevinama ove vrste. Istovremeno, djeca mogu otkriti kakva svojstva posjeduje čarobni napitak, kako cvijeće pobjeđuje bolest i kakva su svojstva čudesnog kamena. Ono što predstavlja „standardni“ postupak ove spisateljice jeste da, kao po tradiciji magijskog ili magičnog realizma, ono što je u uobičajnom životu obično – prikazuje na izglobljen i neobičan način, dok ono što spada u sferu ustaljenog i neočekivanog – kod čitaoca izaziva čuđenje i nevjericu. Osim početne bajke, po kojoj je cjelokupna knjiga dobila naziv *Duh Manitog jezera*, ovo djelo posjeduje još tri veoma uspješna ostvarenja – „Dječak sa čarobnim prstima“, „Skriveno blago malog trola“ i „Legenda o Zorou“.

O samosvojnosti i motivskoj originalnosti ovakvog specifičnog vida bajkovnog svijeta pisala je Nađa Durković u pogovoru knjizi *Duh Manitog jezera*, pod nazivom „Čarobni prsti dramskih bajki Dragane Kršenković-Brković“: „Svijet bajki Dragane Kršenković-Brković naseljen je realnim i fantastičnim likovima. U *Duhu Manitog jezera* upoznajemo Danila i Nikolu, ali i Starog vilenjaka – čuvara neba i zemlje, svijetla i vazдушnih struja, Gospodara podzemnih voda, vladara sjenki, podzemne tame, voda i snova, Planinsku vilu, Proljećnu vilu, Duha jezera, sluge gospodara podzemnih voda, Šumskog duha, sluge Planinske vile. Mjesto dešavanja radnje je planina Lukavica u središnjem dijelu Crne Gore (imenovano je realno mjesto dešavanja radnje, za razliku od neodređenosti klasičnih bajki ‘iza sedam gora i sedam mora...’). Autorka u dramskoj bajci *Dječak sa čarobnim prstima*, u maniru Oskara Vajlda, sažeto i efektno otkriva bezimenog junaka koji može biti svaki rasijani dječak koji mnogo rasuđuje, a čija osjećajnost može da ga liši smisla za stvarnost (Durković 2010: 155). U fabulativno-predmetnom jezgru navedenih bajki postavljena je drama junakove borbe protiv moćnih sila, pa se stoga može reći da one, univerzalizujući usud čovjekove borbe za opstanak, čine most između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Naredna ostvarenja Dragane Kršenković-Brković višeslojna su i mnogoznačna, kao što je slučaj i sa njenim prethodnim dramskim bajkama. Knjige *Tajna jedne Tajne*, *Muzičar s cilindrom i cvetom na reveru* i *Modra planina* predstavljaju segment spisateljičinog bajkovnog ciklusa formiranog u proteklih 25 godina. Ova knjiga je ušla u selekciju Međunarodnog bijenala ilustracije 2011. u Bratislavi i Međunarodnog bijenala ilustracije 2013. u Beogradu. Prateći glavnu heroinu po imenu Tajna, čitalac se upoznaje sa njenim dnevnim životom, navikama i čežnjama. Djelo *Tajna jedne Tajne* pred čitaoca dovodi novu heroinu – Tajnu, u inovantan književni kontekst nepoznat u drevnom žanru bajki, kao i originalan pristup staroj i često obrađivanoj temi, kakvu predstavlja prva ljubav. Osnovna ideja djela sa jedne strane ohrabruje djecu da otkriju skrivenu stranu života, a sa druge – stimuliše u njima želju da saznaju šta leži unutar različitih životnih pojava, odnosa i fenomena.

Heroina Tajna ima sposobnost da leti kroz prostor i kroz misli ljudi. Ta joj sposobnost daje moć da čuje šta djeca i odrasli žele, o čemu sanjaju, za čim čeznu ili sa kakvim problemima i teškoćama se suočavaju. Njena potreba da pomaže djeci i odraslima da ostvare snove ili da se suoče sa problemima, daje njenom karakteru osobine novog heroja. *Tajna jedne Tajne* je knjiga posvećena prvim osjećanjima privlačnosti i ljubavi; ona pomaže djeci da savladaju nepoznate emocije i zbunjujuća osjećanja. Kao moderna bajka ona posjeduje emotivno, simboličko i pedagoško značenje, budući da su u fabulativnom sloju djela tretirani dječji strahovi od seksualnosti, stida, brige i sumnji, što najmladima pomaže da se suoče sa teškoćama i nepoznatim pojavama u životu. Poruka ovog ostvarenja potencira optimizam i nadu u bolju budućnost, nudeći mogućnost mladim čitateljima da prevaziđu teškoće odrastanja i strah od nepoznatog. Napisano u popularnom stilu ovo ostvarenje zrači spokojstvom i vedrinom.

Muzičar sa cvetom i cilindrom na reveru je bajka data kroz formu slikovnice, namijenjena kako za najmlađi, tako i za nešto stariji uzrast. U oktobru 2014. ovo djelo je u Beogradu nagrađeno nagradom Neven za ilustraciju. Ova knjiga poziva najmlađe čitaoca da se pridruže radoznaloj i vragolastoj Sanji da zavire i u nevidljivi i čudesni svijet knjiga i života književnih junaka. U pitanju je moderna bajka, koja drevnu temu otkrivanja svijeta obrađuje na nov način. Poigravajući se sa stvarnim činjenicama i maštom, ova knjiga pomaže djeci da otkriju da je život mješavina svakodnevnih stvari i začuđujućih pojava, kao i magije svakodnevnog života i vizije nestvarnog. Uzbudljiva i inovativna, ova knjiga stimuliše čitaoca da krenu na jedinstveno putovanje – otkrivanje misterioznog života junaka jedne nepročitane knjige.

„Bajka je kao književna vrsta s kojom se djeca najranije susreću, koja ih prati prilično dugo i ostavlja najjače tragove“, o značaju bajki, čija fabulativna

okosnica, ideje i poruke prate mladog čitaoca još dugo nakon što izađe iz djetinjstva pisao je Milan Crnković. „Dijete, doživljavajući bajke, u malom prolazi sve ono što su narodi tisućama godina mislili o svijetu, kako su u svojoj mašti predstavljali sile koje vladaju u svijetu i odnose u društvu, što su željeli i za čim su težili. Danas ima u svijetu više tisuća tiskanih zbirki koje sadrže bajke pojedinih naroda i pokrajina. U sudaru sa civilizacijom bajka nestaje, a nekad stvoreno golemo blago izučava se i nekako se uvriježilo mišljenje da mlade generacije, ulazeći u život imaju najbolje predispozicije za čitanje i razumijevanje bajki“ (Crnković 1986: 21).

Dramska bajka *Modra planina* posljednje je ostvarenje namijenjeno dječjem uzrastu i recepciji svijeta ove književnice, a krasi ga maštovitost, inventivnost i situaciona komika. Riječ je o zbirci koju čine devet originalnih bajki napisanih u dramskom obliku: „Kormilo drveno novo prodajem“, „Plavo drvo“, „Zmaj od Hridi“, „Kreni desno, tri koraka levo“, „U izlogu“, „Mrgud Strašni“, „Ljubavni jadi jedne busole“, „Hvatač snova“ i „Modra planina“. Neobične bajke Dragane Kršenković-Brković krasi originalan i savremen pristup žanru bajke, pojava velikog broja novih junaka, obrada starih književnih tema, kao što su ljubav i strah, na nov način, vjera da djeca mogu lako da prihvate nerealističke likove – jednu Tajnu, Kormilo, Zarez, Slova, Busolu, muzičke oznake (Četvrtinu, Osminu, Šesnaestinu) ili likove iz stripova kao svoje idole. Kroz njih isijava vjera u moć bajke da izrazi unutrašnju, dublju stranu života, nesvakidašnji način da se djeca pozovu da se pridruže igri i povjerenje u moć priče.

Autor proza i dramskih tekstova za djecu **Nenad Vujadinović** (Kotor, 1964) u književnoj kritici je predstavljen kao makedonski pisac i lingvista koji se rodio i odrastao u Crnoj Gori i kao crnogorski pisac i teoretičar jezika koji je u intelektualnom pogledu stasao u Makedoniji. Vujadinović je publikovao pet knjiga proza za djecu: *Priča o kornjačinom licu* (Приказна за лицето на Желката – 1987), *Zovem se Vil* (Се викам Вил – 1990), *Želim da budem košarkaš* (Сакам да бидам кошаркар – 1995), *Roni* (Ronny – 2004), *Princeza roda* (Принцезата на итпковите – 2008), zbirku dramskih tekstova *Nećete mi vjerovati šta se desilo večeras* (Нема да верувате што ми се случи вечерва – 2005), kao i više kratkih priča, filmskih i televizijskih scenarija. Tokom 2007. i 2008. godine njegova knjiga za djecu *Ronny* u izdanju ISSA (*International Step By Step Association*, Amsterdam, 2004) prevedena je i objavljena na srpski, engleski, francuski, španski, ruski, ukrajinski, češki, slovački, jermenski, rumunski, mađarski i poljski jezik.

U književnosti za djecu Vujadinović primjenjuje tematsko-stilski postupak modernog prosedea, dajući joj prepoznatljive karakteristike visokog umjetničkog dometa. Očigledno je da su autorovo dramsko iskustvo i rad na

filmu na direktan način uticali na njegov književni izraz. „Njegova djela imaju čvrstu strukturu, a racionalnost u konstruisanju priče u gotovo nevjerovatnoj mjeri postaje funkcionalna i ekonomična u narativnom smislu“, o svojstvima Vukovićeve proze za djecu pisao je Grigorij Markoski. „Nenadu Vujadinoviću neprestano uspijeva da vješto sakrije i potom plasira informacije, golicajući tako radoznalost čitaoca kojem se direktno obraća. On je najčešće njegov direktni sagovornik, onaj koji nenametljivo prenosi priču slikama, iskomponovanim kao da su montirane na filmskom montažnom stolu. Ovom utisku doprinosi i česta upotreba prezenta u narativnoj strukturi priče, u slučajevima u kojima se uobičajeno upotrebljava neko od prošlih gramatičkih vremena, što tekstovima daje dinamičniji izraz. Ovakav stilski postupak naročito je konsekvantno sproveden u najnovijem romanu za djecu *Princeza roda*, ali se jasno prepoznaje i u njegovim najkraćim pričama“ (Markoski 2009: 188).

Na posebno uspio način ovaj pisac za mlade obrađuje probleme djece u urbanim sredinama, što nije čest slučaj u domaćoj književnosti navedene profilacije. Putem savremenog izraza, Vujadinović stvara neobične i upečatljive karaktere koji čitaocima otkrivaju tajne i iskušenja ljubavi, učeći ih strpljivosti i mudrosti.

I pored toga što je gluma njegova primarna profesionalna orijentacija, **Dejan Đonović** (1965) se sa jednakim uspjehom oprobao i u umjetnosti riječi. Kad je u pitanju stvaralaštvo za najmlađe, Đonović je sačuvao živo sjećanje na vlastito djetinjstvo, koje je uspješno pretočio u svoju prvu poetsku zbirku *Rasprodaja snova* (2002). Na stranicama svog literarnog prvijenca ovaj autor pjeva, šali se i raduje, demonstrirajući iskreni polet u trenutku kada se na crnogorskoj književnoj sceni za djecu osjeća izvjesno strukturno ponavljanje i zamor. Promociju svojih knjiga on je osmislio putem kostimiranog pjevanja i igranja, čime je pokazao višestruk smisao za kreativnost i lakoću u povezivanju i međusobnoj kompatibilnosti različitih grana umjetnosti. U izdanju *Kreativnog centra* 2004. godine publikovano je drugo Đonovićevo ostvarenje – *Odlična ideja*, koje je ušlo u najužu konkurenciju za nagradu *Politikinog Zabavnika* navedene godine.

Kao najuspjelije njegove pjesme mogu se izdvojiti one koje oslikavaju tzv. nonsensnu poeziju, kao što je, primjera radi pjesma *Uspavanka*, čiji završni stihovi glase: „bigu-ligu, čiča-miča / uspava me ova priča, / didu-li-du, njonja-njanja / došlo doba da se sanja“ (Đonović 2002: 12). Od ostalih poetskih struktura mogu se izdvojiti one koje se odnose na stvari i pojmove iz neposrednog dječjeg okruženja (*Cmok*, *Pupak*, *Društvena pjesma*, *Štikle*, *Patike*), umjetničko oslikavanje situacija na duhovit način i karakterističnih za djetinjstvo (*Babica*, *Tatamama*, *Probudalka*, *Tata kupa zvijezdu*), te davanja savjeta za snalaženje (*Evo šipak Babarogi*, *Lipa*). Humoristično opisana

razlikovnost između dječje mašte i stvarnosti prikazana je u pjesmama *Strašni gusar* i *Rok an fol*, dok je situaciona komika na uspio način došla do izraza u pjesmi *Iz Engleske došla patka*.

„Ako bi trebalo sumirati osnovne karakteristike ove pjesničke zbirke moglo bi se reći da Đonović u svojoj drugoj knjizi *Odlična ideja* uspjelo kombinuje tradicionalni prikazivačko-deskriptivni model pjevanja sa ‘sagovaračkim’ modelom radovićevskog tipa“, o umjetničkim odlikama druge Đonovićeve poetske zbirke pisala je Svetlana Kalezić-Radonjić. „Prilagođavanje dječjoj tački gledišta, a na drugoj strani iznevjereno očekivanje kroz pomjeranje perspektive u sagledavanju stvarnosti – dvije su strane između kojih se kreće Đonovićevo poetsko klatno, što ovu zbirku čini naglašeno dinamičnom. Na kraju, iščitavanjem ove zbirke jasno se otjelotvoruje jedan od stavova Dušana Radovića – pravi pjesnik je onaj koji zna da ‘proceni vrednost sadržine’ i podari joj ‘odgovarajući oblik i dužinu’. Kada se tome doda i izuzetna emocija kojom ova knjiga isijava, sasvim je jasno čime je popločan najkraći i najdirektniji put do zahtjevne dječje čitalačke publike – kvalitetom“ (Kalezić-Radonjić 2009: 196). Dejan Đonović je ostvario značajan pomak u odnosu na dotadašnju crnogorsku književnu scenu u domenu poezije za najmlađe, ispunivši je i nadograđivši toplim i lirski intoniranim umjetničkim prizorima, te svježim i neobičnim jezičkim kombinacijama.

Autor koji je takođe privukao pažnju čitalačke publike navedene profilacije je **Velimir Ralević** (Berane, 1970), sa svojim kvantitativno i kvalitativno zapaženim stvaralaštvom, koje u prvom redu čine zbirke poezije za djecu: *Mravinjak u žitnom polju* (1995), *Svitac u grlu* (1997), *Mirišem na ljubav* (2000), *Zlatni prozor* (2002), *Tanjini prsti zvone* (2004), *Brod u žitu* (2006), *Zaljubljeni vitez* (2009), *Mjesečarenje na suncu* (2011), *Bečkerečka mečka* (2013) i *Kroz život jurišaj* (2014). Ralevićeve pjesme zastupljene su u brojnim zbornicima i časopisima te u preko trideset antologija u zemlji i susjednim zemljama. Ovaj pjesnik za djecu dobitnik je mnogih nagrada i priznanja, od Vidovdanske povelje i nagrade Udruženja književnika Crne Gore za dječju knjigu godine, do međunarodnih nagrada za ukupno književno stvaralaštvo Stara maslina i Zlatno Gašino pero.

Ralević u svojim zbirkama poezije – od kojih je književna kritika u najvećoj mjeri zapazila *Mravinjak u žitnom polju*, *Svitac u grlu* i *Mirišem na ljubav* – pjeva o ljubavi kao najvažnijem uslovu odrastanja i sazrijevanja. Njegova poetska zbirka *Zlatni prozor* (2002) može se doživjeti kao ljubavna balada dječaka koji stoji na pragu mladičkog doba. Ovaj poeta se pokazuje kao poštovalac dječje potrebe za muzički čistom poezijom, sa naglašenom ritmičnošću i simboličnošću. Posljednja pjesma u zbirci *Zlatni prozor* pod nazivom *Odlazak*, doživljava se kao svojevrsna pozivnica na prva životna iskušenja i radosti. Kroz njegovu poeziju otvara se čudesan pogled na jedan

drugi svijet – svijet neslućene ljepote dječjeg doživljaja stvarnosti i naglašene imaginativnosti. Pojedine Ralevićeve pjesme prevedene su na engleski, ruski, rusinski, bugarski, makedonski i lužičkosrpski jezik, dok su druge izvođene i nagrađivane na dječjim muzičkim festivalima.

Crnogorska književnost posvećena najmlađima prerasta u vid stvaralaštva kojem je nužno pokloniti i kritičku pažnju, pa se velik broj priznatih imena iz oblasti kritičke misli orijentisao ka ovakvoj vrsti stvaralaštva (Novo Vuković, Voja Marjanović, Muris Idrizović, Dragutin Ognjanović, Slobodan Ž. Marković, Dragoljub Jeknić i drugi), u okviru kojih posebnu pažnju poklanjaju i crnogorskim dječjim književnicima. Mada ograničena brojem autora, ova se vrsta literature parametrima vlastitog literarnog kvaliteta može mjeriti sa ostalim književnim grupacijama. U XXI vijeku uveliko je prevaziđena zablude o dječjoj književnosti kao o sporednom vidu umjetničkog izražavanja, pružajući joj se ravnopravno mjesto na panorami nacionalne literature.

U kontekstu savremene scene crnogorskog stvaralaštva za djecu, potrebno je spomenuti imena **Cvijete Todorović** (Dabovići, Danilovgrad, 1939) koja je objavila poeme i pjesme za djecu *Pod šumskim svodom* (1987) i *Šta ko sanja* (1989), *Otvoreno nebo* (1993), *Latice oka* (1995) i *Dječja prava* (2000), **Dobrašina Jelića** (Slatina, Andrijevića, 1946) u čijem se književnom opusu namijenjenom djeci kvalitetom izdvajaju zapisi *Viči polako* (1995), **Jasne Vuković** (Beograd, 1950) sa zbirkom poezije za djecu *Ružindan* (1989), **Milosave Mijović** (Gračanica, Andrijevića, 1954) u sklopu čijeg se književnog opusa posvećenog djeci izdvaja poetska zbirka *Da me bube ne izgube* (1997), **Slavke Klikovac** (Mojanovići, Golubovci, 1958), sa knjigama poezije za djecu – *Proljeće u kosi* (1993) i *Pred vratima škole* (1994) i zbirkom scenskih tekstova za djecu *Sunčeva razgovorijada* (2009), **Ljubinke Vešović** (Pljevlja, 1958) – *O svemu što volim* (2002), *Ime na klupi* (2003) i *Srce mi je puno tebe* (2004), **Ljiljane Dašić-Cvetković** (Berane, 1959) koja je objavila: *Maslački u letu* (1989), *Sačuvano djetinjstvo* (1990), *Nek se tata ljuti* (1990), *Otvori prozor*, *Saša* (1991) i roman *Zan iz sna* (1995), dok je veoma moderni i inventivni **Goran Bjelanović** (Velika, Berane, 1961) napisao neobičnu zbirku poezije za djecu pod nazivom *Kućica za ptice* (2001), koju je posvetio ćerki Jovani i sinu Bogdanu. Uspjele konstitutivne komponente u djelima ovih književnika čini naglašena liričnost, živi dramatski prizori i univerzalnost poruke.

O problemu književnosti za djecu Crne Gore, koja nije u dovoljnoj mjeri proučena i sistematizovana sa književno-istorijskog i književno-teorijskog stanovišta pisao je Milutin Đuričković: „Ova literatura, koja se nejednakim intenzitetom i izvesnim prekidima stvara vek i po, ima svoje korene i čvrsto poetičko uporište u narodnoj tradiciji i folkloru, u mitologiji i kratkim umotvorinama, prenošenim sa generacije na generaciju. Slično drugim litera-

turama i kulturama, a naročito južnoslovenskim, prvo su nastajali kraći lirski oblici (pesme, uspavanke, tašunaljke, zagonetke), da bi se potom razvili i širi epski oblici, kao što su: bajke, priče, pripovetke, legende. Usmeno stvaralaštvo bilo je, dakle, nepresušni izvor nadahnuća i prvi oblik vaspitno-saznajnog delovanja kod dece i mladih, čime se uticalo na njihovu svest i porodično odgajanje. Kao plemenska i drevna patrijarhalna sredina, Crna Gora je imala nešto drugačije etičko-estetičke norme i odnos prema nacionalnoj prošlosti, na koju se gledalo sa mnogo pijeteta i odvažnosti. Time se kod dece budilo saznanje o etničkoj pripadnosti, junačkim borbama za slobodu i osećanje za pravdu, istinu i čovečnost“ (Đuričković 2012: 16).

Književna kritika literature namijenjene djeci i omladini u svom najčešće subjektivno intoniranom pristupu nije se u dovoljnoj mjeri bavila samim djelima, odnosno problemima materije i forme, specifičnostima kompozicionih načela, načinima pripovijedanja i umjetničkim oblikovanjem junaka. Bavljenje tipologijom crnogorskog romana za djecu i omladinu uslovalo bi i poređenje ostvarenja iz ove grupacije sa onima iz susjednih književnosti, čime bi se stekao kompletan uvid u razvoj ovog žanra na crnogorskim prostorima. Tako se dolazi do neobičnih podataka koji se uglavnom odnose na pojavu, genezu i specifičnosti romanesknih djela – prvi crnogorski roman za djecu *Svemoćno oko* Čeda Vukovića pojavljuje se 1953. godine, nezavisno od drugih literarnih kretanja tog doba na širem području nekadašnje Jugoslavije, u kojoj je u naznačenom periodu uglavnom dominirao socrealistički kreativni model.

Budući da nije imala kontinuiran razvoj, ova literatura nije mogla posjedovati odgovarajuću kritičku podršku. Više godina književna kritika u ovoj oblasti bila je oskudna i nedovoljno stvaralački prisutna. O knjigama za djecu i mlade pisalo se sporadično, pa se književnokritička misao o ovoj literaturi konstituiše nesistematizovano. Razni novinski i časopisni prikazi, zapisi i osvrti, predgovori i pogovori, svodili su se, uglavnom, na prigodničarski karakter i uopštene stavove, bez dubljeg analitičkog zalaženja u osnove poetike. Kontinuirano praćenje i izučavanje književnosti u Crnoj Gori za decu i mlade dobija ozbiljan i ravnopravan status tek u kritikama **Voje Marjanovića**, **Nova Vukovića** i **Dragoljuba Jeknića**, a u novije vrijeme u studijama i priložima **Slavoljuba Obradovića**, **Vuka Cerovića**, **Milutina Đuričkovića**, **Jova Kneževića**, **Svetlane Kalezić-Radonjić** i drugih.

Literatura

- Crnković, Milan: *Dječja književnost (Priručnik za studente i nastavnike)*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Durković, Nađa: „Čarobni prsti dramskih bajki Dragane Kršenković-Brković“, pogovor knjizi Dragane Kršenković-Brković: *Duh Manitog jezera i druge bajke*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2010.
- Đuričković, Milutin: *Pisci i detinjstvo (Prilozi iz književnosti za decu i mlade)*, Legenda, Čačak, 2012.
- Đuričković, Milutin: *Sunce u prozoru (Kritika o književnosti u Crnoj Gori za decu i mlade)*, Gligorje Dijak, Podgorica, 2009.
- Đurović, Žarko: „Romansijersko umijeće Dušana Đurišića“, pogovor romanu Dušana Đurišića *Duga iz djetinjstva*, Pobjeda, Podgorica, 2008.
- Jeknić, Dragoljub: „Pregled savremene crnogorske književnosti za djecu“, *Stvaranje*, Titograd, 1971, br. 1.
- Kalezić, Sofija: „Pjesnik u zavičaju (Poezija Dušana Đurišića)“, u hrestomatiji Milutina Đuričkovića: *Poetika djetinjstva (Književna kritika o djelu Dušana Đurišića)*, Kulturno-informativni centar „Bijeli Pavle“, Danilovgrad, 2007.
- Kalezić, Svetlana: „Pjesništvo Dragana Radulovića“, u zborniku radova: *Savremena crnogorska književnost (zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog na Filozofskom fakultetu u Nikšiću 29-30. IX i 1. X 2005)*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, Filozofski fakultet, Nikšić, 2006.
- Kalezić-Đuričković, Sofija: „Nastavno proučavanje romana Vuka Cerovića ‘Hrabri dječak Dronjo’“, u knjizi: Kalezić-Đuričković Sofija: *Nastavno proučavanje romana u osnovnoj školi*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2006.
- Kalezić-Đuričković, Sofija: Pogovor zbirci poezije za djecu Gordane Sarić *Narandžasta pjesma*, Montegraf, Nikšić, 2005.
- Knežević, Jovo: „Baciti kamen u more vremena“, pogovor zbirci priča Dragiše Jovovića: *Pećina duhova*, Udruženje crnogorskih pisaca za djecu i mlade, Podgorica, 2011.
- Ljuštanović, Jovan: „Romani za decu Čeda Vukovića“, *Mostovi*, br. 153-4-5, Pljevlja, 1998.
- Ljuštanović, Jovan: *Crvenkapa gricka vuka. Studije i eseji o književnosti za decu*, Dnevnik, Zmajevе dečje igre, Novi Sad, 2004.
- Marjanović, Vojislav: „Likovi mladih u Kostićevim romanima“, *Stvaranje*, Titograd, 1973.
- Marković, Slobodan: *Zapisi o književnosti za decu III (pojave, žanrovi, recepcija)*, Beogradska knjiga, Beograd, 2003.

- Milosavljević, Aleksandar: „U traganju za bajkom (Tajna dramaturgije Dragane Kršenković-Brković)“, pogovor knjizi Dragane Kršenković Brković: *Tajna plavog kristala i druge bajke*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 1010.
- Milović, Jevto: „Razgovor sa Dušanom Kostićem“, u knjizi: Milović, Jevto: *Umjetnička radionica*, Budva, 1990.
- Nikčević, Milorad: „Naznake crnogorske poezije za decu krajem XX i početkom XXI vijeka“, u: *Lingua Montenegrina*, god. IV/1, br. 7, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.
- Ognjenović, Žana: *Objavljena knjiga za djecu Bosiljke Pušić „Bašta od papira“*, Pobjeda, Podgorica, pon. 17. mart 2014.
- Racković, Nikola: *Leksikon crnogorske kulture*, Društvo za očuvanje crnogorske kulturne baštine, Podgorica, 2009.
- Radanović, Anita: „U kraljevstvu dobrih slova“, pogovor romanu Blage Žurić: *U kraljevstvu slova*, Narodna knjiga, Podgorica, 2013.
- Radulović, Dragan: *Izabrana djela*, Unireks, RTV Crne Gore, Podgorica, 1995.
- Radunović, Miodrag: *Pogovor*, pogovor zbirci Radovana Stevovića *Pjesme za djecu*, „Rusko slovo“, Ruski Krstur, 1982.
- Todorov, Cvetan: *Uvod u fantastičnu književnost*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Vuković, Novo: *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, ITP Unireks, Podgorica, 1996.

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ

**MONTENEGRIN LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH
(FEATURES AND REPRESENTATIVES)**

In the time after the Second World War – cumulatively referred to as neo-realism in literary history, the literature for children and youth develops more expansively compared to the previous periods. The literature itself did not wait for parallel critical interest in it; instead it was expansive, especially in the second half of the twentieth century, both in qualitative and quantitative terms. Under the influence of the growing literary production, its first hermeneutical views have begun to appear, as well as scientific treatment of some of its problem areas.

Contemporary Montenegrin literature dedicated to young people and their preoccupations could not be developed independently of the roots it had. Speaking from today's point of view, it is interesting how these creators managed to skilfully weave into the fabric of the modern childhood world the traditional epic ethnic spirit and the feeling of the Montenegrin people and their region. Despite the fact that in Montenegro there were no conditions favourable for the development of literature for children, such as the ones that existed before Romanticism in other areas of the Balkans, ever since the appearance of the first novel of this kind – *Svemoćno oko* (The Almighty Eye) by Čedo Vuković in 1953, through the works of Dušan Kostić, Mihailo Ražnatović, Mihailo Gazivoda, Anto Staničić, Mirko Vujačić, Milenko Ratković, Dušan Đurišić, Dragan Radulović and others, Montenegrin literature for children and young people has been introduced in the subject mainstream modern South Slavic and European literature.

Key words: *tradition, literature, war, Montenegro, creation, children, youth*